

Şamanizm

Mircea Eliade

Mircea Eliade 1907'de Bükreş'te doğdu. Bükreş Üniversitesi'ndeki felsefe öğreniminin ardından, Kalküta Üniversitesi'nde Hint felsefesi ve Sankrit eğitimi gördü. Himalayalar'da geçirdiği altı aylık bir inziva döneminden sonra, Romanya'ya dönerek felsefe doktorasını tamamladı (1933). 1945-1956 yılları arasında Paris'te Sorbonne'a bağlı İnsan Bilimleri Yüksek Araştırmalar Okulu'nda ders verdi. 1956'da Chicago Üniversitesinde dinler tarihi profesörlüğüne getirildi. 1961'de History of Religions dergisini çıkarmaya başladı. Rumence, İngilizce ve Fransızca elliye aşkın kitap yayımlayan Eliade, 1986 yılında Chicago'da öldü.

ARKA KAPAK

Eliade'ın ana savı, kutsalın her belirşinin tüm kutsalı dile getirdiğidir. Ona göre en ilkel ve en yalın kutsal görüngüde bile kutsallık üstüne her şey söylenmiştir: Kutsalı kendini bir taşta ya da ağaçta dışa vurması, bir tanrıda dışa vurmasından ne daha az gizemli ne de daha az ilgiye değerdir. Gerçekliğin kutsallaşma süreci hep aynıdır; yalnızca bu kutsallaşımın insan bilincinde aldığı biçim değişir.

İÇİNDEKİLER

Önsöz	7
Genel Kavramlar. Devrilme Yöntemleri. Şamanlık ve Mistik Çağırılma	21
Sırta Emdirici Hastalık ve Rüyalar	55
Şamanlık Güçlerinin Elde Edilmesi	93
Şamanlığa Giriş (Sırta Erme)	139
Şaman Giysi ve Davulunun Sembol Anlamları	175
Orta ve Kuzey Asya'da Şamanlık: I. Göğçe Çıkışlar, Yeraltına İnişler	213
Orta ve Kuzey Asya'da Şamanlık: II. Sihirli Sağaltımlar-Ruhgüder Şaman	247
Şamanizm ve Kozmoloji	291
Kuzey ve Güney Amerika'da Şamanizm	321
Güneydoğu Asya ve Okyanusya'da Şamanizm	373
Hint-Avrupalı Kavimlerde Şamancıl İdeoloji ve Teknikler	411
Tibet, Çin ve Uzakdoğu'da Şamancıl Simge ve Teknikler	467
Paralel Mit, Rit ve Semboller	507
Kuzey Asya Şamanizminin Oluşumu	539
SONSÖZ	553
DİZİN	557

ÖNSÖZ

Kişiyi şamanlığa çeken çağrı da, herhangi bir dinsel iç çağrısı gibi, bir bunalımla, şaman adayının dinsel dengesinin geçici olarak bozulmasıyla kendini gösterir.

Bir dinsel olguyu belirleyen tarihsel koşullar, son derece önemli olmakla birlikte (her insan olgusu son tahlilde tarihsel bir olgudur), söz konusu olguyu bütünüyle açıklayamaz. Bir örnek vermekle yetinelim: Altaylıların şamanı, ritüel olarak, gövdesine belli sayıda basamaklar oyulmuş bir kayın ağacına tırmanır; kayın, Evren Ağacını semboller, basamaklar da şamanın göğçe yolculuğunda geçmek zorunda olduğu çeşitli Gök katmanlarını temsil eder; bu törende içerilen kozmolojik şamanın kökeni büyük olasılıkla Doğu kültürlerindedir.

Dinsel olguların şifresinin çözülerek derin anlamlarının ortaya çıkarılması işi doğrudan doğruya dinler tarihçesine aittir.

Kutsalın diyalektiği bir dizi ilk örneği sınırsızca tekrarlama biçiminde işler; öyle ki, belli bir "tarihsel anda" gerçekleşen bir *hierophanie*, yapısı bakımından bin yıl daha yaşlı veya daha genç başka bir *hierophanie* ile örtüşebilir; kutsalın kendini görüngüleştirmesi sürecinde gözlenen bu eğilim - hep aynı paradoksal "gerçeklik kutsallaşımı" olayının *ad infinitum* yeni baştan ele alınma eğilimi- bir bakıma din olgusundan bir şeyler anlamamızı ve onun "tarihini" yazmamızı olanaklı kılar. Başka deyişle, kutsalın görüngüleşimi (*hierophanie*) olayları böyle tekrarlandığı içindir ki dinsel olaylar ötekilerden ayırt edilebilir ve anlaşılabilir.

İnsan pekala çoktanrıci olup dinsel bakımdan totemci gibi davranabilirken bir yandan da kendini tektanrıci sanabilir ya da bunu iddia edebilir. Kutsalın diyalektiği bütün dönüşümlere açıktır; hiçbir "biçim" bozulma veya çürümeden bağışık, hiçbir "tarih" kesin ve donmuş değildir. Bir topluluk -bilinçlice ya da bilmeden- birçok dinleri yaşayabildiği gibi, bir birey de, en "yüce"lerinden en kabalarına ve en sapkınlarına dek pek çok sayıda dinsel yaşantı tanıyabilir.

Şamanizm de tam böyle arkaik esrime tekniklerinden biridir; hem gizemcilik, hem büyü hem de terimin geniş anlamıyla "din"dir.

Genel Kavramlar Devşirilme Yöntemleri Şamanlık ve Mistik Çağırma

Yüzyılın başından beri, budunbilimciler, bütün "ilkel" toplumlarda varlığına tanıklık edilen sihirsel/ dinsel saygınlık sahibi bazı sıra dışı bireyleri adlandırmak için, şaman, *medicine-man*, büyücü ya da sihirbaz gibi terimleri -aralarında pek fark da gözetmeden- kullanma alışkanlığını edindiler.

Elbette şaman da aslında bir sihirbaz ve bir otacıdır; bütün hekimler gibi onun da hastalıkları sağalttığına; ilkel ve çağdaş tüm sihirbazlar gibi "fakirsel" mucizeler gösterdiğine inanılır. Ama O, bunlardan başka, ruhgüder (*psychopompe*)dir de; ayrıca rahip, mistik ve ozan da olabilir.

Stricto sensu (dar anlamda) şamanizm tipik olarak Sibiryaya ve Asya'ya özgü bir dinsel olgudur. Terimi bile, Rusça aracılığıyla, Tunguz'ca "şaman" sözcüğünden gelir. ... Asya'nın ortalarını ve kuzeyini kaplayan bütün bu geniş alan içinde toplumun sihirsel / dinsel yaşamı hep şamanın çevresinde döner. Bu elbet te onun, kutsal olanla elleşen tek kişi olduğu ve dinsel etkinliğin bütününü onun tekelinde bulunduğu anlamına gelmez. Birçok kabilelerde şamanın yanı sıra kurban sunucu bir rahip de vardır; ayrıca her aile reisi evdeki dinsel yaşamın da başıdır. Gene de şaman en önemli kişi özelliğini korur, çünkü esrime (vecd, *extase*) deneyiminin en yetkin dinsel deneyim sayıldığı bütün bu bölgelerde, esrimenin baş ustası yalnızca şamandır. Bu karmaşık olayın ilk tanımı -belki de en az yanılma payı taşıyan tanımı- şöyle olmalıdır: şamanlık = esrime tekniği.

Herhangi bir bölgede bir "şamancıl kompleksin" varlığı, şu ya da bu halkın tüm sihirsel/ dinsel yaşamının zorunlu olarak şamanlık çevresinde billurlaştığı anlamına gelmez. ... Genel olarak şamanlık, birtakım başka sihir ve din biçimleriyle bir arada bulunur.

Sihire ve sihirbazlara dünyanın hemen her yerinde rastlanır; oysa şamanlık, üzerinde ısrarla duracağımız özel bir sihirselsel "uzmanlık" durumu gösterir : "ateşe egemen olma", "sihirli uçuş" gibi... Bu nedenle, şamanın öteki nitelikleri arasında bir de sihirbazlık olsa bile, her sihirbaz uluorta şaman diye nitelenemez. ... Her otacı sağaltıcıdır, ama şaman bu işte kendine özgü bir yöntem kullanır. ... Herhangi bir esrik kişiyi hemen şaman sayamayız; şaman, ruhunun bedeninden ayrılarak göğe tırmanmaya ya da yeraltına inmeye giriştiğini varsayan özel bir esrimenin uzmanıdır.

O, kendi "ruhlarına" egemendir; şu anlamda ki, insan olmakla birlikte, ölülerin, "cinlerin" ve "Doğanın ruhlarının" aleti olmaksızın onlarla iletişim kurmayı başarır.

Orta ve Kuzey Asya şamanizminin, en azından bugünkü görünümüyle, her türlü dış etkiden bağımsık, "yerinde bitmiş" (*originare*) bir olgu olmadığını elbette biliyoruz ve göstermeye de çalışacağız; tersine, uzun bir "tarihe" sahip bir olgudur bu.

Şamanizm Orta ve Kuzey Asya'nın dinsel yaşamına egemen olsa da bu geniş bölgenin dini değildir. Bazı kimseleri kuzey insanların ve Türk-Tatar halkların dinlerini şamanizm saymağa götüren şey, gevşeklik ve kafa karışıklığı olmuştur.

Şamanlar mensup oldukları toplumların içinde bazı özellikleriyle sıvrılan sıra dışı kişilerdir. ... Şamanlar kendi dinsel deneyimlerinin yoğunluğuyla topluluğun geri kalan kısmından ayrılırlar. Başka deyişle, onları normal olarak "din" denen şeyden yana değil de daha çok mistiklerin arasına koymak, daha akla yakın görünüyor. Çok sayıda cinin içinde şamanlık öğeleri bulunduğunu görmek fırsatını bulacağız, çünkü belli bir seçkinler grubunun kullanabileceği ve bir anlamda adı geçen dinin misliğini oluşturan bir esrime tekniği her zaman el altında bulunur. ... Şaman büyük bir insan ruhu uzmanıdır; ruhu yalnız o "görür", zira ruhun "formunu" ve yazgısını o bilir.

Ruhun yazgısının dolaysızca gündeme gelmediği; hastalık (= canın/ ruhun kaybolması), ölüm, uğursuzluk, ya da esrime deneyimi (Göğe veya Yeraltına mistik yolculuk) gerektiren herhangi bir büyük özveri söz konusu olmadığı durumlarda, şamanın varlığı zorunlu değildir. Dinsel yaşamın önemli bir kesimi onsuz yaşanır.

Gök-Tanrının dinsel güncelliğinin, Kuzeydeki ve Kuzeydoğudaki komşu halklara göre daha iyi korunmuş olduğu Türk Tatarlarda da bu tanrı aynı şekilde "Başkan", "Han", "Bey" ve sık sık da "Ata" adıyla anılır.

Göğün en üst katında oturan bu tanrının, buyruğu altında ve daha alt katlarda yer alan birkaç "oğlu" ya da "ulağı" vardı

Tanrıça yokluğu (ikisi de Hint-Akdeniz alanının tipik özellikleridir), "oğullara" ya da "ulaklara" (Açvinler, Dioskurlar) yüklenen işlev, ateşin yüceltilmesi, ikisinde de aynıdır. Toplumbilimsel ve ekonomik açılardan ise, Hint Avrupalılarla Türk-Tatarların ön-tarihi arasındaki yakınlık daha da net olarak belirir: Her iki toplum da ataerkil bir yapı gösterir, aile reisi büyük bir güç ve saygınlık taşır ve ekonomileri de kabaca avcılık ve çobanlık ekonomisidir. ... Eski Hint-Avrupalılarla eski Türk-Tatarlar (daha doğru bir deyişle, Ön-Türkler) arasındaki ekonomik, toplumsal ve dinsel simetri bir gerçek olduğuna göre, tarihin tanıdığı çeşitli Hint-Avrupa halkları arasında Türk-Tatar şamanizmine benzer "şamancıl" kalıntıların hala ne ölçüde yaşadıklarını araştırmak gerekiyor.

Dünyanın hangi bucağın da ve tarihin hangi çağında olursa olsun, tamamen "arı" ve "toprağının ürünü" bir dinsel olgu bulma şansımız yoktur. ... insanlığın taş çağı öncesine ait sihirselle/dinsel inançlarından hiç değilse bir kısmının daha sonraki dinsel tasarımlarda ve mitolojilerde korunmuş olduğu ise kesin gibidir. Ama gene çok olasıdır ki, taş öncesi çağlardan gelen bu manevi miras, tarih öncesi ve ön tarih devirlerinde insan toplulukları arasındaki kültürel temaslar sonucu sürekli olarak değişimlere uğramıştır. Böylece, dinler tarihinin hiçbir bölümünde, "yerinde bitmiş" katkısız olaylarla karşılaşmayız, zira "tarih" her yerden geçmiştir; geçerken de dinsel tasarımları, mitolojik yaratıları, törenleri ve esrime tekniklerini değiştirmiş, kaynaştırmış, zenginleştirmiş, yoksullaştırmıştır. ... Ama hiçbir din bütünüyle "yeni" değildir, hiçbir dinsel mesaj geçmişin tamamıyla geçersiz kılamaz.

Şamanizmin en ileri bütünleşme derecesine vardığı Arktik, Sibiryaya ve Orta Asya bölgelerindeki dinlere gelince, bunların tipik özelliğinin (özelliklerinin) bir yandan varlığı şöyle böyle hissedilen bir Gök-Tanrı, öte yandan da av törenleri ve atalara tapma gibi tamamen ayrı bir dinsel doğrultu gösteren öğeler olduğunu gördük.

Sibirya'da ve kuzeydoğu Asya'da şamanların başlıca devşirilme yolları, 1) Şamanlık "mesleğinin" kalıtsal aktarımı (babadan oğula geçmesi) ve, 2) kendiliğinden gelen bir "iç çağırısı" ya da "seçilme"dir.

Seçilme yöntemi ne olursa olsun, bir şaman ancak iki yönlü bir "eğitim" aldıktan sonra şaman olarak tanınır: 1) Esrime düzeyinde (rüyalar, kendinden geçme, vb.) ve 2) Gelenekler düzeyinde (şamanlık teknikleri, ruhların adları ve işlevleri, klanın mitolojisi ve soyağacı, gizli dil, vb.). Ruhlar ve eski usta şamanlar tarafından üstlenilen bu çifte eğitim, bir "yola giriş" veya "sır-ra-er(dir)me" (*initiation*) süreci niteliğindedir. Bazen bu sır-ra-erme halka açık olarak gerçekleşir ve o zaman kendi başına bir tören (ritüel) oluşturur. ... Hiçbir durumda, anarşik sanrı veya yanılısamalar ya da tamamen kişisel uydurma masallar söz konusu değildir.

Ruh hastası (psikopat) olsun olmasın, geleceğin şamanı bazı "sır-ra-erme" sınavlarından geçmek ve bazen çok karmaşık olabilen bir "eğitim" almak zorundadır. ... Asıl önemli rolü oynayan, bu güçleri elde etmekteki çıkış noktası (kalıtım, ruhlarca bağışlanma, istemli arama) değil, sır-ra-erme yoluyla aktarılan teknik ile bu tekniğin altında yatan kuramdır.

Şaman olacak kişinin seçiminde yıldırımın rolü önemlidir, çünkü şamanlık güçlerinin kaynağının gökte olduğunu bize gösterir.

Miras kalan aslında şamanlık değil, şamanın ölümünden sonra oğlunun ya da aileden birinin şamanlık gücünü aynı kaynaktan elde etme yeteneği veya eğilimidir. ... Kuzey Amerika

kabilelerinde hemen her yerde daha yaygın olarak kullanılan, "ruhları" kendiliğinden gelen bir deneyim (rüya, vb.) yoluyla veya istemle peşinden koşarak elde etme yönteminden farklı olarak, bu "ruhların" babadan oğula aktarılması her zaman şamanlık mirasının temeli olarak kalır. Eskimolarda ise şamanlık oldukça nadir olarak kalıtsaldır.

Otacılık, burada anılmasında yarar olmayan birçok topluluklarda kalıtsal değildir. Bu demektir ki, dünyanın hemen her yerinde, sihirsel / dinsel güçlerin hem kendiliğinden (hastalık, rüya, bir "güç" kaynağıyla tesadüfen karşılaşma, vb. aracılığıyla) hem de istemle (arayış yoluyla) elde edilebileceği kabul edilmektedir.

Bir şamanla bir saralı arasındaki tek fark, saralının kendinden-geçmeyi kendi isteğiyle gerçekleştiremeyeşiydi.

Şamanlıkla hastalığın aynılığı savı, Arktik şamanlığından başka şamanlık biçimleri hakkında da ileri sürülmüştür.

Samoa'da saralılar bilici olur. Sumatra'da yaşayan Bataklar ve Endonezyalı başka yerliler sihirbazlık görevi için hastalıklı ve zayıf tipleri yeğleyip seçerler. ... Ugandalı Lotukolarda sakatlar ve akıl hastaları normal olarak sihirbazlığa adaydırlar (fakat bu görevlerinde resmiyet kazanabilmek için uzun bir "yetişme" (sırta erme) süreci geçirmeleri gerekir).

Şili'de yaşayan Arauca'larda şaman adayları "hep kalpleri zayıf, mideleri bozuk, sık sık başları dönüp gözleri kararır marazlı veya aşırı duyarlı tiplerdir.

Böyle hastalıkların hemen her zaman otacılık "mesleğiyle" ilişkili olarak meydana çıkmasında da şaşılacak bir şey yoktur. Hasta gibi dindar adam da, insan varoluşunun temel verilerini, yani yalnızlığını, hayatının pamuk ipliğine bağlı oluşunu, dış çevrenin düşmanlığını kendisine açınlayan farklı bir yaşam düzeyine fırlatılmıştır. Fakat ilkel sihirbaz, otacı ya da şaman sadece bir hasta değildir: O her şeyden önce iyileşmeyi başarmış, kendi kendini iyileştirmiş bir hastadır.

Yakutlara göre, kusursuz şaman "ciddi" olmalı, söz ve davranışları yerine oturmalı, çevresindekileri inandı

ayrılıp tekilleşir; bunun nedeni de kutsallıkla daha dolaysız ilişkide olması, kutsallığın dışavurumlarını daha etkili biçimde denetleyebilmesidir.

Bu norm-dışı ve beklenmedik bir deneyim yoluyla tekilleşme kavramını açıklığa kavuşturmak önem taşır, çünkü, yakından bakılınca, bu tekilleşmenin -sivrilip ayrılma anlamında kutsalı

Şamanın göreve çağırılması olayında ataların ruhlarına düşen rol, gerçekte, sanılabileceğinden daha az önem taşır. Söz konusu atalar, Kartal biçimi altında güneşi simgeleyen Yüce Varlık tarafından doğrudan doğruya yaratılmış olan mitsel "ilk şamanın" torunlarından başka bir şey değildir.

Şamanın şamanlığını kesinleştirip resmileştiren sadece işte bu sırra-erdirici ölüp dirilmedir.

Bütün Güney Amerika'da şamanı deneyimli şamanların ruhlarıyla karşılaşp onlardan eğitim almak için, ölmek zorundadır, çünkü ölümler her şeyi bilir (burada her tür falcılığı ölümlerle alışveriş yoluyla açıklayan evrensel bir inanış söz konusudur).

Şamanların ayrıca başkalarının ve halkın bilmediği, sadece kendilerinin kurban sundukları, kendilerine özel tanrıları da vardır.

Samimi ve yardımcı ruhların çoğunun hayvan biçimleri taşıdığını belirtmekle yetinelim. Örneğin Sibiryalı ve Altaylı halklarda ayı, kurt, geyik, tavşan, her çeşit kuş (özellikle kaz; kartal, karga, baykuş) ve iri solucanlar şeklinde görünebildikleri gibi; hayalet, hortlak, orman ruhları, toprak ve ocak ruhları, vb. olarak da ortaya çıkabilirler. ... Vasyugan şamanının yardımcı ruhları, sayıları değişken olmakla birlikte, genel olarak yedi tanedir. ... Başka bölgelerde ise, Vasyugan şamanının çevresindeki bu ruhlar alayının yerini tek bir ruh tutar: Kuzey Ostyaklarında bir ayı.

Her şamanın, gizli tuttuğu bir *ye-kıla*'sı ("hayvan ana", bir tür mitsel hayvan figürü) vardır. Zayıf şamanların *ye-kıla*'sı bir köpektir; daha güçlü olanlarıki boğa, tay, kartal, sığın veya boz ayı olabilir. *Ye-kıla*'ları ayı, kurt, köpek olanlar en yoksul şamanlar sayılır. *Amagat* (*emeget*) ise tamamen başka bir varlıktır. Genel olarak, ölmüş bir şamanın ruhu veya önemsiz gök ruhlarından biridir.

Hayvanların dili, aslında "ruhların dilinin" bir değişik biçiminden ibarettir, ki bu da ... şamanların gizli dilidir.

Bütün dünya mit ve söylencelerinin birçoğunda kahraman öbür dünyaya bir hayvan tarafından götürülür. ... Nihayet, en eski avcı toplulukların dinlerinin temel ögesini oluşturan, insanla hayvan arasındaki mistik dayanışma kavramını da hesaba katmak gerekir.

Koruyucu hayvan yalnız şamanın biçim değiştirmesini sağlamakla kalmaz, aynı zamanda onun "kopyası" veya *alter ego*'sudur da. Bu sonuncu kavram, şamanın "ruhlarından" biridir: "hayvan biçimli ruhu"... ya da daha doğru bir deyişle "can-ruhu" veya "yaşam ruhu". Şamanlar birbirleriyle hayvan biçimi altında kapışır ve bir şamanın *alter ego*'su dövüşte ölürse kendisinin ölümü de fazla gecikmez.

Bu gizli dil aslında çoğu kez "hayvanların dili"dir ya da hayvan seslerinin taklitlerinden kaynaklanır. Güney Amerika'da çırak şaman, sırra-erme döneminde hayvan seslerini taklit etmeyi öğrenmek zorundadır. Kuzey Amerika'da da durum aynıdır. Pomolar ile Menominilerde ve başka kabilelerde şamanlar kuşların ötüşlerini taklit ederler.

Guyana yerlilerinde "sessizlik birdenbire garip ama gerçekten ürkütücü çılgınlıkların kopmasıyla bozulur; böğürtüler, ulumalar kulübeyi doldurur, duvarlarını titretir. Bu gürültü ritimli bir böğürme gibi yükselir, yavaş yavaş uzaktan gelen boğuk bir homurtuya döner, sonra yeniden şiddetlenir".

Bu bağırış-çağırışlarla haber verilen, hayvan davranışlarıyla da ilan edildiği üzere ruhların törendeki varlığıdır.

Hayvanların, en başta da kuşların, dilini öğrenmek dünyanın her yerinde Doğanın gizlerini bilmek ve dolayısıyla gele ten haber verme yeteneğine sahip olmak demektir.

Seansta bir hayvanın vücuduna bürünmek de, ölümler konusunda gördüğümüz gibi, "çarpılmak" yani o hayvan tarafından ele geçirilmekten çok, şamanın sihir yoluyla o hayvana dönüşmesidir.

Birçok gelenekte, hayvanlarla dostluk ve onların diline aşinalık cennet kavramına bağlı göstergelerdir. Başlangıçta, yani mitsel çağlarda, insan hayvanlarla barış içinde yaşıyor ve dillerini anlıyordu. Ancak Kitabı Mukaddes geleneğindeki "düşüş" (ilk günah) olayıyla karşılaştırılabilecek büyük bir "ilk felaket" sonucu bulunduğu duruma düşmüştür : ölümlü, iki cinsiyetli, beslenmek için çalışmaya zorunlu ve hayvanlarla anlaşmazlık içinde bir yaratık... Hayvanlarla dostluk, onların dilini bilmek, hayvana dönüşmek, şamanın çağların başlangıcında yitip gitmiş olan "cennetlik" duruma yeniden kavuştuğunun belirtileridir.

Bir adam bir koruyucu ruh edindi mi artık ona kurşun ve ok işlemez; kurşun veya ok isabet ederse yarası kanamaz, kanı karnına akar; sonra onu tükürür ve eskisi gibi sağlıklı olur.

Şamanların eğitimi sık sık rüyada gerçekleşir. Tam yetkin kutsal yaşama kavuşmak, tanrılar, ruhlar ve ata ruhları ile dolaysız ilişkiler kurmak ancak rüyada olur. ... Şamanlık kalıtsal olmakla birlikte, gerekli nitelikleri kazanıp onaylanmak ancak rüyada ruhları gördükten sonra olur. Bu ruhlar da zaten kuşaktan kuşağa kalıtsal olarak geçerler.

Görüldüğü gibi, herhangi bir manevi, fiziksel veya hayvansal varlık, gerek şaman için, gerek sıradan bir birey için sihirli güç kaynağı ya da koruyucu ruh olabilir. Bu nokta, şamancıl güçlerin kökeni bakımından bize oldukça önemli görünüyor : Hiçbir durumda şamancıl güçlerin özel niteliği ne onların kaynaklarına (ki bunlar çoğu kez tüm sihirsiz / dinsel güçler için aynıdır) ne de bu güçlerin belli bazı hayvanlarda somutlaşmış olmasına bağlıdır ... Her kızıl derili, belli bir istem ve yoğunlaşma çabası göstermeye hazırsa kendi koruyucu ruhunu edinebiliyor. Başka yerlerde kabile üyeleri sırasına geçiş (topluma katılma) anlamında sırta-erme de bir koruyucu ruh edinilmesiyle kesinleşiyor. Bu açıdan bakılınca, şamancıl güçlerin peşinden koşma, çok daha genel bir olgu olan sihirsiz / dinsel güç arayışının içinde yer alıyor.

Şamanı klanın herhangi bir üyesinden ayıran şey bir güce ya da koruyucu ruha sahip olması değil, esrime deneyimidir.

Her yerde olduğu gibi, Kuzey Amerika'da da bu koruyucu ve yardımcı ruhların edinilmesi ya kendiliğinden ya da isteme bağlı olur. Kuzey Amerikalı şamanlarla Sibiryalı şamanlar arasında bu açıdan bir ayırım yapılmak istenmiştir; buna göre, Kuzey Amerikalılarda her zaman istemli bir arayış söz konusu iken, Asya'da şamanlığa çağrı bir bakıma ruhlar tarafından adaya ister istemez yüklenmektedir. ... Kendiliğinden esrime deneyiminde vücudun parçalanıp organların

yenilenmesi inancının söndüğü veya seyrekleştiği yerlerde, şamanın kendi vücudunu (Assinoboin'lerde olduğu gibi) hayvan ruhlara ya da (Tibet'te olduğu gibi) şeytancıl ruhlara yem olarak sunması, bunun yerini alır.

"Kişi genel olarak istemeye istemeye şaman oluyor; ancak bunu yapmazsa sonunun ölüm olacağı öteki şamanlar tarafından vurgulandıktan sonra, şamanlık güçlerini kabul etmeye ve ruhların buyruklarına uymaya razı oluyor." Sibirya, Orta Asya ve başka yerler, şamanlarının durumu da aynen budur. "Tanrısal seçime" karşı bu direnç, belirttiğimiz gibi, insanın kutsallığa karşı olan çifte anlamlı tutumuyla açıklanabilir.

Adayın kendine yaptığı işkenceler de, asıl şamanizmden çok, adayın bir gizli derneğe girmek için katlanmak zorunda olduğu korkunç sınavlar cümlesindedir. Fakat Kuzey Amerika'da bu iki dinsel olayın sınırlarını net olarak çizmek her zaman çok zordur.

Şamanlığa Giriş (Sırta-Erme)

Mançular bir başka sırta erme sınavı daha uyguluyorlar: Kışın buzda dokuz delik açılıyor; aday birinciden dalıp buzun altından yüzerek ikinciden çıkmak ve bu şekilde, bir delikten dalıp sonrakinden çıkarak, dokuzuncuya dek devam etmek zorunda...

Usta çırağın ruhunu yanına alıp uzun bir esrimeli yolculuğa çıkar. ... Usta çırağa vücudun çeşitli yerlerine musallat olan hastalıkları tanılama ve sağaltma yollarını açıklar. Her vücut kısmının adını söyledikçe adayın ağızına tükürür; "Yeraltı belalarının yollarını öğrenmek için" aday bu tükürüğü yutmak zorundadır. Son olarak şaman çömezini yukarı dünyaya, göksel ruhların yanına götürür. Çömez artık şamandır, "kutsanmış bir vücudu" vardır ve şamanlık yapabilir.

Gould'larda da sırta-erme töreni, Tunguz ve Bur yatlarda olduğu gibi, halka açık olur; adayın ailesiyle birçok davetli törende hazır bulunur. Yırlar söylenir, dans edilir (en az dokuz oyuncu gerekir) ve dokuz domuz kurban edilir. Şamanlar bunların kanını içip kendilerinden geçer ve uzun uzun şamanlık ederler. Şenlik birkaç gün sürer ve bir tür toplu eğlence ve bayram niteliğine bürünür. Sırta-erme töreni şamanizmin sosyolojisinde önemli bir rol oynar.

Suyla arınma bütün şamanlar için en az yılda bir kez, hatta ayda bir kez (yeni ay sırasında), zorunludur. Bundan başka şaman herhangi bir "kirlenmeye" uğradığında da aynı şekilde arınır; kirlenme özellikle ağırta arınma kanla da yapılabilir.

Tören arifesinde, şamanla dokuz "oğlu" tarafından yeter sayıda düz ve sağlam genç kayın gövdesi kesilir. Bu iş köylülerin ölümlerini gömdükleri ormanda yapılır ve ormanın ruhunu yatıştırmak için koyun eti ve *tarasun* sunulur. Şenlik, sabahı kayın ağaçları belli bir sıraya göre dikilir. Önce sağlam bir ağaç, kökleri ocakta tepesi de yurdun üst deliğinde (duman bacası) olmak üzere, yuftun içine dikilir; buna *udeşi-burkhan*, yani "kapı korucusu" (veya "kapıcı tanrı") denir, çünkü şamana Göğün giriş kapısını açacaktır. Bu ağaç sürekli olarak çadırda kalacak, şamanın evinin ayırıcı özelliğini oluşturacaktır.

Bir ağacın yanında, belli bir noktada, alay durur ve bir teke kurban edilir; öteki şamanlar davul çalarken, belden yukarısı çıplak olan adayın başına, gözlerine ve kulaklarına kurbanın kanı

sürülür. Dokuz "oğul" da ellerindeki süpürgeleri suya batırıp adayın çıplak sırtına vururlar ve şamanlık ederler.

"Baba-şaman" bir kayın ağacına tırmanır ve doruğuna dokuz çentik atar. ... Aynı ritüeli dokuz ağacın her birinde tekrarlar; dokuz ağaç, atılan dokuz çentik gibi, dokuz gök katmanını simgeler.

Bu sırada yemekler hazırlanmıştır ve (ateşe ve havaya et parçaları atılarak) tanrılara sunu kılındıktan sonra şölen başlar.

Kayın veya huşun Kozmik Ağacı, başka deyişle Dünyanın Eksenini simgelediği, dolayısıyla Dünyanın Merkezini tuttuğunun kabul edildiği açıktır; şaman ona tırmanırken aslında "Merkeze" doğru bir yolculuğa koyulmaktadır.

Araucaların kadın şamanı *maçi*'nin kutsanma töreniyle... Bu mesleğe giriş töreninin merkezinde bir ağaca, daha doğrusu *rewe* adı verilen kabuğu soyulmuş bir ağaç gövdesine tırmanma ritüeli bulunur; bu ağaç gövdesi de zaten şamanlık mesleğinin simgesi gibidir ve her *maçi* onu sürekli olarak kulübesinin önünde bulundurur.

Aday soyunur ve sadece iç gömleğiyle, koyun postlarından ve örtülerden oluşan bir döseğe uzanır. Yaşlı şaman kadınlar, elleriyle büyücü jestleri yaparak, onun vücudunu "*canelo*" ile ovmaya başlarlar. ... Büyükleri onun üzerine eğilip göğsünü, karnını ve başını kan fışkıracak kadar kuvvetle emerler.

Şamanlığa giriş/sırta-erme ritüeli olarak bir ağaca tırmanmaya Kuzey Amerika'da da rastlanır. ... Ağaç, sarmaşık ya da ip yardımıyla göğe çıkma son derece yaygın bir mitsel motiftir.

Eğitim, süresince, sıkı bir oruç ya da perhiz uygulanır, çıraklar sürekli olarak sigara tütürür, tütün yaprakları çiğner ve tütün suyu içerler. Gecenin yorucu danslarının ardından, aç durmanın ve zehirlenmenin de yardımıyla, esrimeli yolculuğa hazır hale gelirler. İkinci bölümün ilk gecesi kendilerine jaguara ve yarasaya dönüştürme yolu öğretilir.

Batı Hint adalarındaki Karayip kabilelerinin şamanlığa giriş törenleri hakkında anlattıklarını anımsatıyor. Laborde "ustaların çirağın vücudunu ağaç tutkalıyla ovduklarını ve uçabilmesi, *zeemen* (ruhlar) avına çıkabilmesi için kuş tüyleriyle kapladıklarını" belirtiyor. Bu ayrıntı bizi, hiç şaşırtmıyor, zira kuş biçimli şaman giysisi ve sihirli uçuşun öteki simgeleri Sibiryaya, Kuzey Amerika ve Endonezyaya şamanizmlerinin ayrılmaz parçasıdır.

Tütünle "ağulanmak" Güney Amerika şamanlığının tipik bir özelliği; ritüel olarak bir kulübeye kapanma ve çıraklara uygulanan sert fiziksel sınamalar Tierra del Fuego yerlilerinin (Selknam ve Yamana) sırta-erme ritüellerinin ana öğelerinden birini oluşturuyor; bir usta tarafından eğitime ve ruhların "görünür" kılınması da Güney Amerika şamanlığının yapı taşları arasında yer alıyor.

Avustralya'nın Forest River bölgesindeki otacıların sırta-ermeleri hem adayın simgesel olarak ölüp dirilmesini hem de göğe yolculuğu kapsar.

Gökkuşağına gelince, bilindiği gibi çok sayıda halk ve topluluk bunu, Göğü yere bağlayan bir tür köprü, özellikle de tanrıların köprüsü olarak görür. Bu nedenle, fırtınadan sonra ortaya çıkması,

tanrının öfkesinin yatıştığının belirtisi olarak yorumlanır (örneğin Pigmelerde). Mitsel kahramanlar, göğe hep gökkuşağı yoluyla çıkarlar.

Tanrıların yolu ve Gökle Yer arasında köprü olarak gökkuşağı Japon geleneklerinde de karşımıza çıkar; hiç kuşkusuz, Mezopotamya dinsel görüş ve tasarımlarında da yer almaktaydı. Gökkuşağının yedi rengi göğün yedi katıyla özdeşleniyordu; bu simgeselliğe hem Hint ve Mezopotamya hem de Yahudi inanışlarında rastlıyoruz. Bamyan duvar resimlerinde Budha da yedi ışınlı bir gökkuşağı üzerinde oturur durumdadır; yani Kozmosu "aşmaktadır", tıpkı kendi doğum mitinde kuzey yönünde yedi adım atarak yedi göğü aşması ve "Dünyanın Merkezine", Evrenin en yüksek doruğuna ulaşması gibi...

Tanrının tahtı bir gökkuşağıyla çevrilidir (Kitab-ı Mukaddes, Vahiy 4-3) ve aynı simgesellik Rönesans dönemi Hıristiyan sanatında bile etkisini sürdürür.

Şaman davullarının üstünde Göğe doğru bir köprü olarak gösterilen gökkuşağı desenleri bulunur. Türk dillerinde gökkuşağı aynı zamanda köprü anlamına da gelir. Yurak-Samoyedlerde şaman davulunun adı "kemer" dir (=köprü); onun sihirli gücüyle şaman bir ok gibi göğe fırlatılır. Bundan başka, Türklerle Uygurların şaman davulunu, şamanın göğe çıkışında kullandığı "göksel köprü" (gökkuşağı) olarak gördüklerine inanmak için de nedenler vardır. Bu fikir, her biri aynı esrimeli göğe çıkış deneyiminin ayrı birer yolunu temsil eden davul ve köprünün iç içe geçmiş karmaşık simgeselliğinin bir parçasıdır.

Bütün bunlar şu anlama geliyor: İnsan ancak "katılmış ışıkla", yani kuvartz kristalleriyle dolduğu zaman şaman olabiliyor; bu işlem otacılığa özenen adayı Göksel alemlerle mistik bir dayanışma içine sokup onun varlık tarzını değiştirebiliyor. İnsan, bu kristallerden birini yutarsa göğe uçabiliyor.

Kaya kristalleri Avustralya din ve büyücülüğünde temel rolü oynar ve önemleri bütün Okyanusya ve iki Amerika coğrafyasında da daha az değildir.

Sırta-erme sırasında yer alan göğe çıkış, sihirbaz olacak kişiye uçma yeteneği de kazandırır, Gerçekten de dünyanın her yerinde şaman ve sihirbazlara uçmak, bir anda çok büyük mesafeler kat etmek ve görünmez olmak gibi yetiler atfedilir.

Güney Amerika'da, göğe a da çok yüksek dağlara yapılan sırta-erme yolculuğu büyük bir rol oynar.

"Ghost Dance Religion" un (Hayalet Dansı Dini) kurucusu da bu mistik akımın bütün büyük peygamberleri de, mutlaka birer esrime deneyimi yaşamışlar ve kariyerlerini de bu deneyim belirlemiştir.

Göğe çıkış, şamancıl sırta-erme olaylarında temeli önemde bir rol oynamaktadır. Bir ağaca veya bir direğe tırmanma ritüeli; göğe yükselme veya sihirli uçuş, dalınç/esrime durumunda yer değiştirme, havada uçma, göğe mistik yolculuk vb mitleri, bütün bu öğeler, şamanlığa çağrı ya da şamanlığa giriş ve kutsanma olaylarında belirleyici bir işlev görürler.

Şaman Giysi ve Davulunun Simgesel Anlamları

Şamanın özel giysisi, kendi başına bir *hierophanie* (kutsallığın görünürleşmesi) ve dinsel bir kozmoğrafya oluşturur; sadece ortada bir kutsallık bulunduğunu değil, aynı zamanda bazı kozmik simgeleri ve izlenecek meta-psişik yolları da açığa vurur.

Şaman adayı, gelecekte giyeceği giysinin bulunduğu yeri rüyasında görmek zorundadır; onu almaya da kendisi gider. Sonra giysi, fiyat olarak bir at ödenmek suretiyle, ölmüş şamanın akrabalarından satın alınır. Fakat giysi klandan dışarıya çıkarılamaz, zira bir bakıma o bütün klanı ilgilendiren bir eşyadır.

Bir yandan, ilk şaman bir kartalla bir kadının birleşmesinden doğmuştur; öte yandan, şamamı) . kendisi de kuşa dönüşüp uçmağa çalışmaktadır ve gerçekten de kuş gibi yukarı bölgelere ulaşma yeteneğinde olduğu ölçüde, o da bir Kuştur. İskeletin -veya maskenin- şamanı başka bir hayvana (geyik,vb.) dönüştürmesi durumunda da buna benzer bir durum söz konusudur, zira hayvan-ata türün hayatının (canlılığının) tükenmez dölyatağı, ata sayılan hayvanda görülüp tanınan ilk kaynağı olarak tasarlanır. Burada totemcilikten söz etmeye pek dili varmıyor. Daha çok, insanla avladığı hayvan arasındaki birtakım mistik ilişkiler... söz konusu gibi görünüyor.

Avlanan ya da evcilleştirilen hayvanın ölünce kemiklerinden tekrar doğabilmesi, Sibiryada dışında başka yerlerde de rastlanan bir inanıştır.

Bu olay avcı-göçebe halkların bu arkaik inancının eski Germenlerde de yaşamakta olduğunu tanıdığıdır. Bu mutlaka ve sadece "şamancı" maneviyata özgü bir öge değildir.

Tibetlilerle İranlıların cesetleri açıkta sergileme gelenekleri arasında çarpıcı bir benzerlik vardır. Her iki halk da köpek veya akbabaların cesetleri yemesine izin verirler. Cesedin olabildiğince çabuk iskelete dönüşmesi Tibetliler için büyük önem taşır. İranlılar kemikleri *astodan*'a (kemik yeri, kemiklik) bırakırlar; kemikler burada yeniden dirilmeyi beklerler. Bu görenek, çobanlık dönemi manevi hayatının bir kalıntısı sayılabilir.

Bunların hemen hepsi benzer ya da eşlenebilir kültür düzeylerine aittir ve biz de onları saymakla, avcı ve çoban halkların geniş kültür alanında bazı nirengi noktalarını göstermiş olduk. Ancak şurasını belirtelim ki, bu kalıntıların hepsi de aynı şekilde "şamancı" bir yapının göstergesi değildir.

Yüzünü kurumla karartma adedinin bütün "ilkelerde" yaygın olduğunu ve anlamının da ilk bakışta sanıldığı kadar basit olmadığını hatırlatmak gerekir. Maske, her zaman ruhlara karşı bir kamuflej ya da savunma aracı değil, sihirle ruhlara katılma sürecini yürüten ilkel bir tekniktir. Gerçekten de dünyanın pek çok yerinde maskeler ataları temsil eder ve maske taşıyanların bu ataları ete-kemiğe büründürdükleri kabul edilir. Yüzünü kurumla boyamak maske takmanın, yani ölü ruhlara bedenine almanın, en basit yollarından biridir. Öte yandan, maskeler erkek gizli dernekleri ve atalara tapma adetleriyle de ilişkilidir. Tarihsel-kültürel ekol maske, ata tapıncı ve gizli sırta-erme derneklerinin oluşturduğu kültürel yumağı, anaerkillik düzeninin kültürel çevrimine ait sayar; bu ekole göre gizli erkek dernekleri kadınların egemenliğine karşı bir tepkidir.

Şaman giysisinin kendisi de zaten bir maske olup, kökünde bir maskeden türemiş sayılabilir.

Maske açık bir şekilde mitsel bir kişiliğin ete-kemiğe bürünmesini yansıtır. Öte yandan giysi de (ön plana çıkarılıp vurgulanmak istenen baskın özellik ne olursa olsun), şamanı herkesin gözü önünde insanüstü bir varlığa dönüştürerek, onu bir özden başka bir öze aktarmış olur.

Şamancıl törenlerde davul birinci planda rol oynar. Simgeselliği karmaşık, sihirli işlevleri çoktur. Şamanı "dünyanın merkezine" taşımak veya havada uçmasını sağlamak için olsun, ruhları çağırmak ve "hapsetmek" için olsun, nihayet gürlüğüyle şamanın işine yoğunlaşmasını ve içinde dolaşmağa hazırlandığı manevi alemle teması gelmesini sağlamak için olsun, şamanlık seansının yürütülmesi için vazgeçilmez bir öğedir.

Şaman adaylarının sırta-erme rüyalarından birçoğunun, "Dünyanın Merkezine", Evren Ağacının ve Evrensel Hakim'in bulunduğu yere yapılan mistik bir yolculuk içerdiği hatırlardadır. Şaman, davulunun kasnağını bu ağaçtan Yüce Varlığın bu iş için özel olarak düşürdüğü bir daldan yapar. ... Dünya Ağacının, yani "Dünyanın Merkezinde yer alan "Eksenin aracılığıyla, Gök ile Yer arasında kurulan iletişim. Davulunun kasnağı Evren Ağacından yapılmış olduğu için, şaman davulunu çalmakla, sihirli bir şekilde bu ağacın yanına, yani "Dünyanın Merkezine" fırlatılmış olur ve bu sayede Göğe çıkabilir.

Bu açıdan bakılınca davul şamanın simgesel olarak Göğe çıkmakta kullandığı çok basamaklı "şaman ağacına" benzetilebilir. Gerek kayına tırmanarak, gerek davulunu çalarak, şaman Evren Ağacına yaklaşır ve sonunda gerçekten üstüne çıkar. ... Bazıları devrik veya "tersine" -yani kökleri havada- ağaçlar da kullanırlar ki bilindiği gibi, bunlar Evren Ağacının en arkaik simgelerindendir.

Daha başka yerlerde, üzerine kan veya votka sürmek suretiyle ağaca "kurban sunulur". "Davulun canlandırılması da aynı şekilde, kasnağına alkol dökülerek yapılır. Yakutlarda, üstüne yıldırım düşmüş bir ağaç seçilmesi tavsiye edilir. Bütün bu görenekler ve alınan ritüel önlemler, gerçek ve somut ağacın insanüstü bir bildirim (vahiy) konu olmakla özünün değiştiğini, sıradan bir ağaç olmaktan çıkıp kutsallaştığını ve Evren Ağacının kendisini temsil ettiğini açıkça gösterir.

"Davulun canlandırılması" töreni de son derece ilginçtir. Şaman üzerine bira dökünce kasnak "canlanır" ve şamanın ağzından, kesilip alındığı ağacın ormanda nasıl yetişip büyüdüğünü, ondan nasıl koparılıp köye getirildiğini, vb. anlatır. Sonra, şaman davulun derisini de "sular"; bu kez de o "canlanır" ve geçmişini anlatır. Derinin sahibi hayvan, yine şamanın ağzından, doğumundan, ana-babasından, çocukluğundan, avcı tarafından vurulduğu ana kadar geçen bütün yaşamından bahseder. ... Bir başka Altay kabilesi Tuba'larda ise şaman bu şekilde canlanan hayvanın sesini ve yürüyüşünü taklit eder.

Aslında o öykündüğü yetkin örneği, kabilesinin kökenindeki ilk ve temel canlıyı ululamaktadır. Mitsel çağlarda kabilenin her üyesi hayvana dönüşebiliyor, yani büyük atanın durumunu paylaşabiliyordu. Günümüzde ise bu tür yakın ve sıkı ilişkiler sadece şamanlara özgü kalmıştır.

Şaman şamanlığını yaparken, başlangıçta herkese ait olan bir durumu bu kez yalnız kendisi için yeniden oluşturmaktadır. ... Burada ayrı ayrı, ama biri birini tamamlayan ve destekleyen fikirler söz konusudur. Bir yandan, şaman davul çalarak Kozmik Ağaca doğru havalanır; davulun göğe yükselişle ilgili birçok simgeyi kapsadığını birazdan göreceğiz. Öte yandan, davulun yeniden "canlanmış" olan derisiyle sürdürdüğü mistik ilişkiler sayesinde, şaman, hayvan-biçimli atanın "mahiyetini" paylaşmayı başarır; başka deyişle, zamanı yürürlükten kaldırıp mitlerin söz ettiği

köken ve başlangıç durumuna yeniden kavuşabilir. ... Hayvan-ataya dönüşmek ya da esrimeyle göğe çıkmak, aynı deneyimin ayrı ayrı olmakla birlikte eşdeğerli sayılabilir ifadeleridir: kutsal olmayan sıradan varoluşun aşılması ve mitsel çağların sonunda ortadan kalkmış olan "cennet gibi" bir varoluşun yeniden kazanılması deneyimi.

Davul genel olarak oval biçimlidir; derisi ren, sığın ya da at derisidir.

Şaman yukarı düzeylere gökkuşağına tırmanarak da yükselir. Ayrıca, bir köprü imgesine de rastlanır; şaman bunun üzerinden, bir kozmik bölgeden ötekine geçer.

Seansın başında, ruhları çağırıp şamanın davuluna hapsetmek amacına yönelik davul çalma da esrimeli yolculuğun ön hazırlıklarındandır. Davula "şamanın atı" denmesi de bundandır.

Esrimeli yolculuk fikri, Tundralı Yurak şamanlarının davullarına verdikleri adda da kendini gösterir; bunlar davula yay veya ırlayan yay derler. ... Şaman davulu başlangıçta kötü ruhları kovmaya yarıyordu ki, bu sonuç bir yay ile de elde edilebiliyordu. ... Fakat biz davulun kökündeki işlevinin ruhları kovmak olduğunu sanmıyoruz. Şaman davulu bütün öteki "gürültü büyüsü" araçlarından, bir esrime yaşantısını mümkün kılmasıyla ayrılır. ... Ancak bir nokta kesindir : Şaman davulunun işlevini belirleyen, *müzikal büyüdür*, cinlere karşı kullanılan gürültü büyüsü değil.

Bunun kanıtı, -Lebed Tatarlarında ve bazı Altaylılarda olduğu gibi- davul yerine yay kullanıldığında bile, bunun cinlere karşı bir silah değil sihirli bir müzik aleti olarak algılanmasıdır: Yay, yanında ok olmaksızın, tek telli bir müzik aleti gibi kullanılır. Kırgız baksıları (baqça) ya da kendinden geçmeye hazırlık olarak davul değil, telli bir çalgı olan kopuzu (*kobuz*) kullanırlar. Kendinden geçme de, Sibiryalı şamanlarda olduğu gibi, kopuzun sihirli ezgisiyle dans ederken gerçekleşir. Dans, ileride daha iyi görüleceği gibi, şamanın göğe yaptığı esrimeli yolculuğun "modelidir". Denilebilir ki, sihirli müzik, davulun ve giysin simgesellikleri, hatta şamanın dansı, hep esrimeli yolculuğa çıkmak ya da onun başarısını sağlamak için kullanılan yol ve yöntemlerdir. Buryatların düpedüz "at" adını verdiği at başlı değnek veya sııklar da aynı simgeselliğin tanıklarıdır.

Lapon şamanları davullarını falcılıkta da kullanırlar. Bu göreneğe Türk halklarında rastlanmaz.

Sibiryalı şamanının giysisinde fark ettiğimiz simgeselliğin başka yerlerde de ortaya çıktığını hatırlatalım. Oralarda da -en basitinden en gelişmişine kadar- maskelere, hayvan post ve kürklerine, özellikle de uçuşla ilgili simgeselliklerini belirtmenin bile gereksiz olduğu kuş tüylerine rastlanır. Sihirli değnekler, çingiraklar ve çeşitli davul biçimleriyle karşılaşılır.

Tropikal Güney Amerika'da tören giysisi oldukça seyrek bulunmakla birlikte, kimi şaman "aksesuarları" onun yerini tutar; örneğin, içine kendi çekirdekleri veya çakıl taşları konmuş ve sap takılmış bir su kabağından yapılan *maraca* yani yo-yo veya "kaynana-zırlıtısı" gibi.

Kuzey Amerika şamanlarının daha çok simgesel nitelikte bir tören giysileri vardır : kartal veya diğer kuş tüyleri, bir tür çingirak ya da tef, içine kaya kristalleri konmuş bir kese, çakıl taşları ya da başka sihirli nesnelere gibi... Tüyleri alınan kartal kutsal sayılır ve bu nedenle serbest bırakılır. ... Apache'larda kartal tüylerinden başka, şamanın bir topacı veya "çalparası" ("rhombe" = bir ipin ucunda hızla döndürülerek vınlattılan ilkel bir müzik aleti), onu yaralanmaz kılan, gelecek olayları

önceden görmesini sağlayan, vb. bir sihirli urganı ve bir tören şapkası da vardır. ... Kartal tüylerine bütün Kuzey Amerika yerli kabilelerinde rastlanır. Bu tüyler, sopalara bağlanmış olarak, sırta-erme törenlerinde de kullanılır ve ölünün ruhunun gittiği yönü gösteren bir işaret olarak şaman mezarlarının üzerine konur.

Aynı kutsal giysi simgeselliği en gelişmiş dinlerde de yaşar: Çin'de kurt veya ayı postları, İrlandalı peygamberin kuş tüyleri, vb. Eski Doğu rahip ve hükümdarlarının giysilerinde de aynı makrokozmetik simgeselliğe rastlanır. Bu olgular bütünü, dinler tarihinde iyi bilinen bir "yasa" ile uyum içindedir: *İnsan ne görünüm verirse o olur*. Maske takanlar gerçekten maskenin simgelediği mitsel ataların kendileridir. ... Bir kartal tüyünü, hatta bu tüyün iyice stilize bir çizimini taşımakla sihirli uçuşu gerçekleştirme yeteneği kazanılır, vb. ... Birçok şaman sırf kendi zevki için davul çalar ve şarkı söyler, ama o durumda bile bu eylemlerin içerdiği anlam değişmez; yani gene Göğe çıkmak ya da ölüleri ziyaret etmek üzere Yer altına inmek söz konusudur. Giderek şamanın kendisinden sihirsel/dinsel müzik aletlerine de geçen bu "özerklik", özel bir müziğin oluşmasına yol açmıştır. Bu müzik henüz tamamen "din dışı" olmamakla birlikte, dinsel müziğe göre daha serbest ve imgece zengindir. ... Bir zaman sonra bu tür serüvenler ilgili halkların folkloruna geçer ve sözlü halk edebiyatını yeni tema ve yeni kişilerle zenginleştirir.

Orta ve Kuzey Asya'da Şamanlık: I. Göğe Çıkışlar, Yeraltına İnşiler

Orta ve Kuzey Asya'nın dinsel yaşamında şamanın rolü ne kadar önemli olursa olsun, yine de sınırlı kalır. Örneğin, şaman kurban sunucu değildir. ... Altaylılarda şamanın doğum, evlenme ve cenaze törenleriyle hiçbir ilgisi yoktur... meğer ki beklenmedik bir durum meydana gelsin. Örneğin, şamana ancak kısırlık veya zor doğum durumlarında başvurulur.

Buna karşılık, insan ruhunun "ruh" olarak -yani hep tehdit altında bulunan, bedeni bırakıp gitmeye eğilimli, cinlere ve büyücülere kolayca av olabilecek bir psişik birim olarak- yaşantılarını ilgilendiren tüm rit ve törenlerde, şamanın yerini kimsenin tutamadığı görülür. Bu nedendir ki, bütün Asya ve Kuzey Amerika'da, hatta başka yerlerde (Endonezya, vb.) şaman, hekim ve iyileştirici işlevi görür; hastalığa tanı koyar, hastanın kaçak canını/ruhunu arar, bulur, yakalar ve terk ettiği bedene yeniden girmesini sağlar. Ölünün ruhunu Yeraltına hep o götürür, zira o tipik ruh güderdir.

Şamanın sağaltıcı ve ruh-taşıyıcı olması, esrime tekniklerini bilmesi sayesinde; yani onun ruhu hiç zarar görmeden bedenini terk edip çok uzak yerlere yolculuk yapabilir, Yer altı dünyasına girebilir, Göğe çıkabilir.

Altaylılarda belli tarihlerde yapılan kurban törenlerinde Tanrıya sunulan atın... atı da bizzat şaman kurban eder; ama bunu, görevi kurban sunucu rahiplik olduğu için değil, hayvanın ruhuna gökte kılavuzluk ederek onu Bay Ülgen'in tahtına kadar götüreceği için kendisi olduğu için yapar. ... Proto-Türk (Hiung-nu, Tu-küe), Katsina ve Beltirlerin yüce gök tanrısına sunulan at kurbanlarında şamanlar hiçbir rol oynamazken, bütün öteki kurban törenlerine eylemli olarak katılırlar.

Bilicilik, falcılık, öngörü şamanın gizemsel teknikleri arasındadır. Bu nedenle, tundrada ya da kar fırtınasında yolunu şaşırın insan veya hayvanları, kaybedilen nesnelere, vb. bulmak için şamana başvurulur. Fakat bu tür küçük görevler daha çok kadın şamanlara ve öteki sınıflardan erkek ve

kadın sihirbazların işidir. Aynı şekilde, müşterilerinin düşmanlarına zarar vermek -kimisi bazen bunu yapsa da- şamanın "uzmanlık" alanına girmez.

En açık ve net "uzmanlaşma" örneği, en azından kimi topluluklarda -ve aradaki karşıtlığı tanımlamak her zaman kolay olmasa da- "ak" ve "kara" şamanlar şeklindeki ayrışmadır.

Buryatlarda ayırım açık ve belirgindir; tanrılarla ilişkili "ak şaman" (*sagani bö*) ve ruhlarla ilişkili "kara şaman"lardan (*karain bö*) söz edilir. Bunların giysileri de farklıdır; birinciler beyaz, ikinciler mavi giyinir. Buryatların mitolojileri de çok belirgin bir ikili (*dualiste*) karakter gösterir; pek kalabalık olan yarı-tanrılar sınıfı, aralarında amansız bir düşmanlık bulunan Ak Hanlar ve Kara Hanlar diye ikiye ayrılır. Kara Hanların hizmetinde kara şamanlar bulunur; bunlar pek sevilmemekle birlikte insanlara yararlı olmaktan da geri kalmazlar, zira Kara Hanlar nezdinde aracılık rolünü ancak onlar oynayabilir... dünyada rastlayacağı ilk insanı şaman yetileriyle donatmak üzere Kartalı gönderenin Gök tanrısı olduğu da hatırlardadır. Şamanların böyle ikiye ayrılması hayli geç dönemlere ait ikincil bir olgu olabilir.

Yere ve Yeraltına ilişkin tanrısal veya başka güçlü varlıkların büyük bir bölümü mutlaka "kötü" veya "şeytani" değildir. Bunlar genel olarak, *pantheon* (tanrılar sistemi) içinde zamanla meydana gelen değişiklikler sonucu, buldukları konumdan "düşmüş" yerli, hatta yerel tanrılardır. Kimi durumlarda, tanrıların gök tanrıları ve yer / yer altı tanrıları diye ikiye ayrılmasının, ikinci gurup hakkında hiçbir aşağılama veya kötüleme içermeyen, insanların kolayına geldiği için başvurulan, basit bir sınıflama işleminden başka bir şey olmadığı görülür. ... Daha çok, dinsel güç ve varlıklara ilişkin bir sınıflama, bir tür uzmanlaşmadır söz konusu olan...

"Yukarıdaki" tanrılar ve ruhlar ne kadar iyiliksever olurlarsa olsunlar, ne yazık ki tembel ve eylemsizdirler, dolayısıyla insan varoluşunun dram ve dertlerine hemen hiç deva olamazlar. Bunlar göğün üst katlarında eğleşirler, insanların işlerine hemen hiç karışmazlar; yaşamın akışı üzerinde, aşağıdaki *bis*'in toprağa daha yakın, insanlara kan bağlarıyla bağlı ve çok daha sıkı bir klan sistemi halinde örgütlenmiş, oç alıcı ruhlarına kıyasla, çok daha az etkileri vardır." Gökteki tanrıların ve ruhların başkanı, "Dünyanın Başı Ata Bey" Art-Toyon-Aga'dır; "göğün dokuz katında oturur. Güçlüdür, ama hiçbir iş yapmaz; amblemi olan güneş gibi parlar durur, gök gürlemesiyle konuşur, ama insanların işlerine pek karışmaz; günlük ihtiyaçlar için ona dua etmek boşunadır. Rahatı ancak çok sıra dışı durumlarda bozulabilir, ama o zaman bile ancak çok s■a dışı durumlarda bozulabilir, ama o zaman bile insanların işlerine karışmak için pek isteksiz davranır."

Art-Toyon-Aga'dan başka, "yukarıda" yedi büyük tanrı ile bir sürü küçük rütbeli tanrı daha vardır.

Ulu-Toyon acıyla, arzularla, kavgalarla dolu eylemli varoluşu temsil eder ... "Gökte oturan güçler arasından bir tek o, gözyaşlarıyla dolu bu insanlık vadisine inmek alçakgönüllülüğünü gösterir ... İnsanlara ateşi o vermiştir; şamanı da o yaratm

Kadın şamanlar, her zaman karadır çünkü Gök yolculuğuna çıkamazlar. Özetle, Altaylılar üç tip şaman tanır görünmektedirler: sadece göksel tanrı ve güçlerle ilişkide olanlar, Yer altı tanrılarına – esrimeli- tapmakla görevinde uzmanlaşanlar ve son olarak, her iki, sınıftan tanrılarla, mistik ilişki kurabilenler. Bu sonuncular, sayıca oldukça çok gibi görünmektedirler.

Her seansın, yapısı hep aynı kalmakla birlikte, "*fenomenolojisinin*" (jest, hareket ve davranışların) kabileden kabileye değiştiğini de eklemeliyiz.

Sonunda ruh yakalanır, şaman ardıç dalları yakarak onu tütsüler ve kazı gönderir. Ardından atı kutsar ve birkaç kişinin de yardımıyla, gayet zalimce bir yöntemle, omurgasını kırarak hayvanı öldürür; çünkü bir damla kanın bile yere akmaması ya da kurbancılara sıçramaması gereklidir.

Sonra at etinden parçalar keserek (ruhları temsil eden) yardımcılara dağıtır, onlar da verileni ağzlarını şapırdata şapırdata yerler.

Bu olay, "esrime"nin doruk noktasını oluşturur. Şaman, bitkin düşerek yerlere serilir. Baş-tutan-kışı yaklaşıp elinden davulu ve tokmağı alır. Şaman sessiz ve hareketsiz kalır. Bir süre sonra derin bir uykudan uyanıyormuş gibi gözlerini ovuşturarak kalkar, uzun bir yolculuktan dönmüş gibi orada bulunanları selamlar.

Seans, bazen bu aşamada sona erer. Daha sık olarak, özellikle zenginlerin evlerinde, bir gün daha sürer; bu son gün tanrılara kılınan saçılarla ve su gibi alkollü içkinin tüketildiği şölenlerle geçer.

Farklı ve hiç de birbirinden ayrılamaz gözükmeyen iki bölümden ibaret olduğu açıkça görülüyor : a) Gök Tanrıya kurban; b) şamanın simgesel olarak göğe yükselişi ve kesilen kurbanın ruhuyla birlikte Bay Ülgen'in huzuruna çıkışı. ... birçok Türk asıllı halk aynı Gök tanrısına kurban sunuyor, ama bunun için şamana başvurmuyordu. At kurbanı, her zaman bir gök veya fırtına tanrısına yönelik olarak, Hint-Avrupa kavimlerinin çoğu tarafından da uygulanıyordu. Dolayısıyla haklı olarak, Altay törenlerinde şamanın rolünün yakın döneme ait bir öge olduğunu ve hayvanın, Yüce Varlığa sunulmasından başka amaçlar gözettiğini düşünebiliriz.

İkinci gözlem Bay Ülgen'in kendisiyle ilgilidir. Verilen özellikleri göğe ilişkin olmakla birlikte, bu tanrının net olarak ve öteden beri bir yüce gök tanrısı olmadığına inanmak için nedenler vardır. Bay Ülgen daha çok bir "atmosfer" (hava durumu) ve verimlilik / doğurganlık tanrısı gibi görünüyor, çünkü eşi ve çok sayıda çocuğu vardır; sürülerin çoğalması ve ürünlerin bol olması konuları onun elindedir. Altaylıların asıl yüce gök tanrıları, -Samoyedlerin Num'una ve Türk-Moğolların Tengri'sine (Gök) daha yakın olan niteliklerine bakılırsa- Tengere Kaira Han (Kayırcı Gök Han) gibi görünüyor. Evrenin yaratılışı ve dünyanın sonu gibi konulardaki mitlerde başrolü hep Tengere Kaira Han Oynar; Bay Ülgen ise burada hiç yer almaz. Bay Ülgen'e ve Erlik Han'a pek çok kurban sunulduğu halde, Tengere Kaira Han için hiçbir kurban öngörülmemiş olması da ilginçtir.

Bütün dinsel yaşantı çeşitleri arasından esrimeli deneyimlere özellikle yatkın ve eğilimli olan şamanın, neden Altaylıların at kurbanında baş rolü kaptığını anlamak zor değildir : Kullanabildiği esrime tekniği, ruhunun bedenini terk edip gök yolculuğuna çıkmasını sağlıyordu. Demek ki o yolculuğu kurban edilen hayvanın ruhunu Bay Ülgen'e doğrudan doğruya ve somut olarak

sunmak üzere yanında götürerek de tekrarlamak onun için kolaydı. ... Şaman aslında (geleneksel kurallara göre, kuş uçuşu, atlı koşu, vb. şeklinde) bir yükselişi olabildiğince iyi taklit etmeye çalışmaktadır; törenin ilginçliği, esrimelik değil dramatik oluşundadır.

Altay şamanının göğe çıkışının öbür yüzü, Yeraltı dünyasına inişidir. Bu tören öncekinden çok daha zor olup, aynı zamanda hem "ak" hem de "kara" olabilen şamanlarca gerçekleştirilebilmesine karşın, doğal olarak asıl kara şamanların uzmanlık alanındadır.

Üstünde saç teli kalınlığında bir köprü bulunan bir denize rastlar. ... Denizin dibinde daha önce köprüden düşmüş olan pek çok şamanın kemiklerini görür, zira günahkarlar bu köprüden geçemez. Şaman günahkara azap çektirilen yerin önünden geçerken, bazılarına verilen cezaları görmek fırsatını bulur: Hayatı boyunca kapıları dinlemiş olan bir adam kulağından bir direğe çivilenmiştir; iffira etmiş olan bir başkası dilinden asılmıştır; oburun biri de en güzel yemeklerle çevrilidir, ama hiçbirine erişemez vb.

Bu arada Erlik körkütük sarhoş olmuştur; şaman onun sarhoşluğunu bütün ayrıntılarıyla mimle canlandırır. Tanrı yatıştır, iyiliksever olur, şamanı kutsar, hayvanları çoğaltacağını, vaad eder, vb. Şaman; ata değil de bir kaza binmiş olarak, sevinçle yeryüzüne döner; yurtun içinde Naingak! naingak! Diye kuşun sesini taklit ederek ve uçacakmış gibi ayak uçlarına basarak yürür. ... Bu yer altı dünyasına inişler, özellikle hastanın canını / ruhunu aramak ve geri getirmek amacıyla yapılır. ... Yolculuk, ölünün ruhuna Erlik Han'ın ülkesine kadar ölüye eşlik etmek için de yapılabilir.

Bazı ayrıntılar özgül olarak yeraltına iniş mitlerine ait motiflerdir; örneğin, ölümler ülkesinin kapılarını koruyan kapıcıyla köpekler gibi... İyi bilinen bu motifle birkaç yerde daha rastlanacaktır. Saç teli kadar dar köprü motifi ise aynı derecede yeraltına özgü değil.

Çeşitli Orta Asya mitoloji ve folklorlarında güneyden, özellikle de Hint'ten gelme etkilerin bulunduğu su götürmez.

Kuzey Asya halkları öbür dünyayı bu dünyanın tersine dönmüş bir eşi olarak tasarlıyor ve kavıyorlar. Orada da her şey burada olduğu gibi, fakat ters yönde oluyor; yeryüzünde gündüzken öbür dünyada gece oluyor. (Ölümlere ilişkin anma ve törenler bu yüzden güneş battıktan sonra yapılıyor: ölümler ancak o andan itibaren uyanıp günlerine başlıyorlar); canlılar dünyasının yazına ölümler diyarının kışı denk geliyor; av hayvanları ve balıklar yeryüzünde azaldı mı, bu öbür dünyada bollaştıklarına işaret sayılıyor, vb. ... Yer altı dünyasında ırmaklar da ters yönde akar. Dünyada devrilmiş, baş aşağı duran her şey ölümler diyarında normal durumundadır; bu nedenle kullanılması için ölüme sunulan nesnelere mezarının üstüne ters çevrilerek, hatta bazen kırılarak konur, zira bu dünyada kırık olan şey öbür dünyada sağlam demektir.

Cesetleri yakılan bazı ayrıcalıklı kişilerin dumanla birlikte Göğe yükselip orada her bakımdan bizimkine benzer bir ömür sürdükleri şeklinde bir görüş de karşımıza çıkar. ... Ateşin ölümden sonra göğe çıkıp orada yaşamayı sağladığı fikri, yıldırımın çarptığı insanların göğe yükseldiklerine dair inançla da doğrulanıyor. Özü veya türü ne olursa olsun, ateş insanı "ruha" dönüştürüyor. Bu nedenden dolayı şamanlar "ateşin efendisi" olarak biliniyor ve korlara değseler bile acı duymuyorlar. Bu "ateşe egemenlik" ya da cesetlerin yakılması, bir bakıma, bir çeşit sırra-ermeye karşılık geliyor. Kahramanların ve genellikle öldürülerek bu dünyadan göçenlerin Göğe çıktıklarına dair inanışın altında da buna benzer bir fikir yatıyor, bunların ölümleri bir tür sırra-erme sayılıyor. Buna karşılık

herhangi bir hastalıktan ölmek insanı ancak Yeraltına götürebilir, çünkü hastalıkların nedeni ya kötü ruhlar ya da ölümlerdir. Altaylılar ve Telengitler, birisi hasta olduğu zaman, “bu adamı körmösler (ölüler) yiyor”; ölen birinin ardından da “onu körmösler yedi” derler.

Ölümlere karşı hissedilen duygular iki yönlü ve çelişkilidir. Bir yandan büyük saygı görür, cenaze yemeklerine çağrılır, hatta zamanla ailenin koruyucu ruhu haline gelirler; öte yandan da diriler onlardan korkar ve aralarına geri dönmeleri için ellerinden gelen bütün önlemleri alırlar. ... İnsanlar yeni ölenlerden korkar, eskiden ölmüş olanlara ise saygı gösterir ve koruyuculuklarını beklerler. Ölümlerden korkma, başlangıçta hiçbir ölünün yeni varoluş biçimini kabul etmemesi olgusuna dayanır. Ölen kişi, yaşamaktan vazgeçmek istemez, yakınlarının yanına dönmeye çalışır. Toplumun manevi dengesini bozan da bu eğilimdir: Yeni ölü, yeraltındaki yeni dünyasıyla henüz bütünleşemediğinden, ailesini, arkadaşlarını, hatta sürülerini yanına almağa çalışır; aniden kesilen eski yaşantısını sürdürmek, yani yakınlarının arasında yaşamak ister.

Ölünün köyüne geri dönmemesi için alınan bütün önlemler bundan kaynaklanır. Ölünün ruhunun dirileri izleyememesi için, mezarlıktan dönüşte gidiştekinden başka bir yol kullanılır; mezardan çabucak, kaçır gibi ayrılır ve eve girerken arınılır; mezarlıkta kızak, araba, vb. gibi bütün taşıma araçları tahrip edilir (bunlar aynı zamanda yeni ülkelerinde ölümlerin işine de yarayacaktır); ve nihayet, art arda bir kaç gece köye çıkan bütün yollar gözetlenir ve ateşler yakılır Fakat bütün bu önlemler ölümlerin üç ya da yedi gün boyunca evinin etrafında dolaşmasını engelleyemez. ... Ölümler, ancak ölümden üç, yedi veya kırk gün sonra verilen cenaze şöleninden sonra, yeni yurtlarına doğru yola çıkarlar. ... Ayrıca bu vesileyle, ölünün evinde bir şaman tarafından, arındırılma töreni yapılır.

Ölü dirilerin dünyasını terk etmekte gecikirse, şamanın işe karışması şart oluyor. Böyle bir durumda ruh güdücü güç yalnız şamanda vardır.

Bu ülkede ölümler aynen dünyadaki yaşamlarını sürdürmektedirler; zenginler orada da zengin, yoksullar orada da yoksuldur. Fakat gençleşmişlerdir ve yeryüzünde yeniden doğmaya hazırlanırlar.

Orta ve Kuzey Asya'da Şamanlık: II. Sihirli Sağaltımlar-Ruhgüder Şaman

Orta ve Kuzey Asya'daki şamanın başlıca işlevi, sihirle hastalıkları iyileştirmektir. Bu bölgenin bütününde, hastalıkların nedeni hakkında birkaç görüş varsa da, “canın (ruhun) kaçırılması” görüşü en ağır basanıdır. Bu tasarıma göre, hastalık canın çalınması veya kaybolması olayına bağlanır ve sağaltım da bir bakıma, ruhu arayıp bulmak, yakalamak ve hastanın bedenine tekrar girmesini sağlamak işlemlerinden oluşur.

Birçok başka ilkel halklar –özellikle Endonezyalılar- gibi, Kuzey Asya halkları da insanın birden fazla, üç, hatta yedi canı olabileceğine inanırlar.

Hiçbir yerde bulamazsa, bu canın Erlik'in tutsağı olduğuna işarettir; artık pahalı kurbanlara başvurmadan başka çare yoktur. Bazen Erlik tutsak aldığı canı bırakmak için yerine başka bir can ister; o zaman böyle birini bulmak gerektir. Şaman, hastanın da rızasını alarak, bu kurbanın kim olacağına karar verir. Kurbanlık kişi uyurken, şaman kartala dönüşmüş olarak ona yaklaşır, canını bedeninden ayırıp yanına alarak Ölümler Diyarına iner ve getirdiği canı Erlik'e sunar; Erlik o

zaman hastanın "canını" alıp götürmesine izin verir. Kurban kısa bir süre sonra ölür, hasta da iyileşir. Ama bu sadece bir ertelemedir, zira o da üç, yedi veya dokuz yıl sonra ölecektir.

Şamancıl sağaltımın cin çıkarma törenine dönüştüğü bir başka karma (melez) yöntem de Kazak-Kırgız *baksı*'sının yöntemidir. Seans Allah'a ve Müslüman ermişlere dua ile başlar, cinlere sesleniş ve kötü ruhlara tehditlerle devam eder. Baksı, yırlamasını hiç kesmez. Bir an gelir, ruhlar kendisini ele geçirir; bu dalınç hali esnasında baksı ateşte kızdırılmış bir demir üzerinde yalınayak yürümeye başlar ve yanan bir fitili üç kez ağzına sokar, kızgın demire diliyle dokunur, ustura gibi keskin bıçağını yüzüne saplar, ama bu bıçaklamadan hiçbir görünür iz kalmaz.

Yüce Tanrıya sesleniş ve duman şamancıl sağaltımla bağdaşmaz değildir; nitekim buna Sibirya'nın kuzeydoğu ucundaki bazı halklarda da rastlarız. Fakat Kazak-Kırgız sağaltım seanslarında önemli yeri, hastayı ele geçiren (çarpan) kötü ruhların kovulması tutar. Bunu başarmak için, baksı şaman durumuna girer, yani ateşe ve bıçaklanmaya karşı duyarsızlık (bağışıklık) kazanır. Başka deyişle, "ruhluk durumunu iktisap eder"; böylelikle, -bir "ruh" olarak- hastalık ifritlerini ürkütüp kovma gücüne sahip olur.

Mantar zehirlenmesi yoluyla esrime bütün Sibirya'da bilinir. Başka bölgelerde bunun yanı sıra uyuşturucu ve tütün kullanılarak gerçekleştirilen esrime de vardır.

Mantar yemek, "kendinden çıkışı" (*exstasis*, esrime) mekanik ve yıkıcı biçimde gerçekleştirir; kendinden önce mevcut ve başka bir referans düzeyine ait bir modeli taklide çalışır.

Roheim, bir psikanalizci olarak şamancıl uçuş ve göğe çıkış olayını Freudcu bir yaklaşımla açıklamaktan kendini alamamıştır: "...uçuş rüyası bir ereksiyon rüyasıdır, [yani] bu tür rüyalarda vücut penisi temsil eder. Bizim çıkardığımız varsayımsal sonuç, uçuş rüyasının şamanizmin temel ögesi olduğudur."

Macarlar Asya'dan bugünkü yurtlarına gelirken şamanizmi de birlikte getirmişlerdir.

Bazen şaman, uçmasın diye bağlanır; Samoyed ve Eskimolarda ise tersine, şaman sihirli güçlerini göstermek için kendini isteyerek bağlatır, zira seans sırasında nasıl olsa "ruhlarının yardımıyla" bağlarından kurtulacaktır.

Hayvan -bir kuzu- ritüel olarak öldürülür, yani yüreği sökülür ve kanı, bir damlasının bile yere dökülmemesine dikkate dilerek, bir kapta toplanır; sonra derisi de sergilenir.

Ateşin çevresinde dokuz tur dans ettikten sonra bir ırlamayla ruhuna seslenir.

Koryaklar bir göksel En Yüce Varlık (Yukarıdaki) tanrıları ve ona köpek kurban ederler.

Sonra, folklorları eski şamanların hastalığın canlarını aramak üzere girdikleri dalınçlar, yaptıkları esrimeli yolculukları üstüne öykülerle doluyken, bugünkü Çukçi şamanı bir tür sözde-esrimeyle yetinmektedir. Şamanlık seanslarının çoğunlukla ruh çağırma ve "fakir marifetlerine" indirildiğine; esrime tekniğinin bozulma sürecinde olduğuna dair izlenim yaygındır.

Davula "kayık" adı verilir, dalınca geçmiş bir şaman için de "dalıyor" denir. Bütün bunlar seansın - örneğin Eskimolarda olduğu gibi- deniz altındaki bir dünyaya yolculuk sayıldığını kanıtlar. Ancak tabii, şaman isterse en yüksek Göğe de, pekala çıkabiliyordu. Fakat, folklorda da tanıklık edildiği üzere, hastanın canının araştırılması ister istemez Yeraltına inmeyi gerektiriyordu. Günümüzde sağaltım seansı şöyle oluyor: Şaman gömleğini çıkarıp belden yukarısı çıplak olarak çubuğunu tütürüyor ve davul çalıp ırlamağa başlıyor; ırlayışı sözsüz, basit bir ezgi; her şamanın kendine özgü böyle ezgileri var, çoğu kez de doğaçlama yapıyorlar. Birdenbire her köşeden ruhların sesleri duyulmağa başlıyor; sesler yeraltından ya da çok uzaklardan gelir gibi ... K'elet şamanın vücuduna giriyor; bunun üzerine şaman başını hızla sallayarak bağıрмаğa ve baş sesiyle (ruhun sesiyle) konuşmağa başlıyor. Bu sırada karanlıkta çadırın içinde çeşit çeşit garip olaylar meydana geliyor: Nesnelere havalanıp yer değiştiriyor, çadır sarsılıyor, taş veya odun parçaları yağıyor, vb. Ölümlerin ruhları şamanın sesiyle törende hazır bulunanlarla konuşuyorlar.

Çukçi şamanizmi bir başka özelliğiyle de dikkat çekicidir; özel bir sınıf şamanı vardır: "kadına dönüşmüş şamanlar". Bunlar "yumuşak" ya da, "kadınsı" erkeklerdir; k'elet'in buyruğuyla erkek giysi ve davranışlarını bırakarak kadınlarınkileri almışlar hatta kimi zaman başka erkeklerle evlenmişlerdir. K'elet'in buyruğu genellikle ancak yarı yarıya yerine getirilir. Şaman kadın kılığına girer ama karısıyla oturmağa, hatta çocuk yapmağa devam eder. Çukçilerde eşcinsellik bilinmekle birlikte, bazıları bu emri yerine getirmektense intiharı yeğlemişlerdir.

Şamanizm ve Kozmoloji

Türk-Tatarlar birçok başka halklar gibi gök kubbeyi bir çadır (yurt) gibi tasarlarlar. Samanyolu çadırın dikiş yeri, yıldızlar da ışık gelsin diye açılmış deliklerdir. Yakutlara göre yıldızlar "dünyanın pencereleri"dir. ... Zaman zaman tanrılar çadırın bir yerini açıp içine bakarlar; göktaşları, akanyıldızlar (meteorlar) bunun belirtisidir.

Göğün ortasında bu büyük çadırı bir orta direk gibi tutan Kutup Yıldızı parlar. Samoyedler ona "Göğün Çivisi", Çukçi ve Türk Altaylılar Kutup Yıldızını bir Direk -veya Kazık- olarak tasarlarlar : Kırgız, Başkurt ve Sibiryaya Tatarlarına göre "Demir Direk" (Demirkazık) ... Buryatlar yıldızları bir at sürüsü, Kutup Yıldızını (Dünyanın Direği) da bu bağlandığı kazık olarak tasarlarlar.

Dünyanın ekseni ya çadırı tutan direklerde ya da "Dünyanın Direği" adı verilen tek tek kazıklarda somutlaştırılır. ... Eskimolara göre Göğün Direği evlerinin ortasındaki kazığın tıpatıp aynısıdır.

Altaylı şamanın göğe çıkış töreni için kurulan çadır da gök kubbeye özdeşlenir ve tepesinde gökteki gibi bir duman deliği bırakılır.

Dünyanın Direği simgeselliği, Mısır, Hint, Çin, Yunan, Mezopotamya gibi daha gelişmiş kültürlerle de yabancı değildir. Örneğin Babillilerde Gökle Yer arasındaki bağ -Kozmik Dağ ya da onun benzerleri, ziggurat, tapınak, kral kenti, saray, vb. ile simgelenen bağ- bazen bir göksel Sütun şeklinde tasarlanırdı.

Bu Kozmos görüşü özgül, olarak ne Orta Asya ve Sibiryaya şamanizminin, ne de başka herhangi bir şamanizmin ideolojisine ait olmayıp, Gökle doğrudan iletişimin olabirliği inancına bağlı evrensel yaygınlıkta bir fikirdir. Makrokozmos düzeyinde bu iletişim bir Eksenle (Ağaç, Dağ, Direk, vb.), mikrokozmosta ise konutun orta direği ya da çadırın üst deliğiyle temsil edilir. Bu demektir ki, her

insan konutu "Dünyanın Ortası"na yansıtılmıştır ya da her sunak, çadır veya ev katlar-arası engelin kırılmasını, dolayısıyla Göğe çıkışı, mümkün kılabilir.

Topluluğun sıradan, üyeleri için bir kozmolojik "ideogram" olarak kalan şey, şamanlar (ve kahramanlar, vb.) için bir mistik güzergah olur. "Dünyanın Ortası" birincilere dua ve sunularını gökteki tanrılara ulaştırma imkanını verir; ikinciler içinse sözcüğün tam anlamıyla bir havalanma (uçuşa geçme) yeridir.

Şamanlar kendi kabilelerinin kozmoloji, mitoloji ve teolojilerini tek başlarına yaratmış değillerdir; sadece zaten var olan bu öğeleri içselleştirmiş, "deneyimleştirmiş" ve esrimeli yolculuklarında kullanmışlardır, o kadar ...

Gökle Yer arasındaki bağlantıyı mümkün kılan bu "Dünyanın Merkezi"nin bir başka mitsel ifadesi de Kozmik Dağ'dır. Altay Tatarları Bay Ülgen'in, Göğün ortasında altından bir Dağın üstünde oturduğunu düşünürler.

Ziggurat da asıl anlamıyla bir Kozmik dağ, Kozmosun simgesel bir görüntüsüydü; yedi katı yedi gezegenin göklerini (feleklerini) temsil ediyordu. Endonezya'daki Barabudur tapınağı -ki tam bir imago mundi (dünyanın imgesi) dir- dağ biçiminde inşa edilmişti.

Evren Ağacı (Kozmik Ağaç) simgeselliği de Orta-Dağ simgeselliğinin tamamlayıcısıdır. İki simge bazen örtüşür, daha genel olarak biri birini bütünlerler. Ama her ikisi de Evrenin Ekseni (ya da Direği, vb.) kavramının daha geliştirilmiş birer mitsel ifadesidir.

Birçok arkaik gelenekte dünyanın kutsallığını doğurganlığını ve sürekliliğini ifade eden Evren Ağacı, yaratılış verimlilik, sırra-erme fikir ve kavramlarıyla ve son aşamada da mutlak gerçeklik ve ölümsüzlük fikriyle ilişki içinde bulunur. Böylece Evren Ağacı, Hayat ve Ölümsüzlük Ağacı olur.

Osmanlı Türklerinin inancına göre, Hayat Ağacının bir milyon yaprağı olup her birinin üzerine bir insanın yazgısı yazılmıştır; her insan öldüğünde ağaçtan bir yaprak düşer. ... Aynı inanca Bataklarda da rastlanır; ancak gerek Türkler gerek Bataklar yazıyı oldukça geç dönemlerde öğrendiklerinden, bu mitin Doğu kökenli olduğu açıktır.

Yedi dallı Kozmik Ağacın yedi gezegen gökküresi (feleği) ile özdeşlenmesi kesinlikle Mezopotamya etkisinin sonucudur. ... Dünyanın Eksenine tırmanarak Göğe çıkmak fikri evrensel ve arkaik bir fikir olup yedi kat göğün (= yedi gezegen küresinin) aşılması kavramından önceye aittir. ... Üç Kozmik kuşağı simgeleyen 3 sayısının dinsel anlam ve değerinin 7 sayısınınkinden önce geldiği bilinen bir gerçektir. Ayrıca dokuz kat gökten (dokuz tanrıdan, Ağacın dokuz dalından, vb.) da söz edilir; bu mistik sayı olasılıkla 3 x 3" olarak açıklanabilir ve dolayısıyla Mezopotamya kökenli 7 sayısınınkinden daha eski bir simgeselliğin, 3 simgeselliğinin, içinde sayılmalıdır.

Göksel bir Yüce Tanrı inancı Orta Asya'da ve Arktik bölgelerde kökensel ve çok eskidir.

Sumatralı Minangkabau'ların animizme dayalı fakat Hinduizm ve İslam tarafından derin biçimde etkilenmiş karma bir dinleri vardır. Buna göre Evren yedi katlıdır. Ölümden sonra ruh kızgın bir Cehennem üzerine gerilmiş bir usturanın ağzından geçmek zorundadır; kötüler ateşe düşer, iyiler büyük bir ağacın bulunduğu Göğe çıkarlar.

Kuzey ve Güney Amerika'da Şamanizm

Kuzey Asya ile Kuzey Amerika arasında tarihsel ilişkiler ne olursa olsun, Eskimolarla bugünkü Asyanın, hatta Avrupa'nın arktik bölgelerinde yaşayan halklar (Çukçiler, Yakutlar, Samoyedler, ve Laponlar) arasında bir kültürel yakınlık ve sürekliliğin varlığı kuşku götürmez. Bu kültürel bağıntı ve devamlılığın başlıca öğelerinden biri de şamanizmdir. Şamanlar Eskimoların dinsel ve toplumsal yaşamlarında, tıpkı Asyalı komşularında olduğu gibi, başrolü oynarlar. ... Eskimolarda kuzeydoğu Asya şamanlığına göre bazı önemsiz farklar göze çarpar: Angakok'un özel bir tören giysisinin ve davulunun olmayışı gibi...

Hastalık tabuların çiğnenmesinden -başka deyişle kutsallık alanındaki bir bozulmadan- veya kişinin ruhunun bir ölü tarafından kaçırılmasından gelir. Birinci durumda şaman toplu itiraf (günah çıkarma) yoluyla kutsala vurulan lekenin temizlenmesine çalışır.

Ölülerin yurdu olarak genellikle üç bölge tasarlanır : Gök, yerkabuğunun hemen altında bir Yer altı ve çok daha derinlerdeki ikinci bir Yer altı dünyası. Gerek Göklerde gerek asıl derin Yeraltında ölümler mutlu bir hayat sürer, sevinç ve gönenç içinde yaşarlar. ... Açlık ve umutsuzluk sadece, çeşitli tabuları çiğnemekten suçlu bulunanlarla beceriksiz avcılara ayrılmış olan, Yerkabuğunun hemen altındaki sığ Yer altı dünyasında hüküm sürer.

Sadece "ruh olarak" (yani bedensizce) yolculuğa çıkmayı güvenceye almak için önlem olarak kendilerini bağlatırlar; yoksa vücutlarıyla birlikte havaya uçarak gerçekten kaybolup gidebilirler.

Bu tür gösteriler bir ölçüde adım başı tehlikelerle dolu olan ve özellikle sadece bir an için açılan "dar kapı"dan geçişi de içeren sırta-erme yolculuğunun tekrarı niteliğindedir. Eskimo şamanı bu esrimeli yolculuklara ihtiyaç duyar, çünkü ancak dalınç halindeyken gerçekten "kendisi" olabilir.

Şamanlar dışında her Eskimo, *qilaneq* denen yöntemle, ruhlara bizzat danışabilir. Bunun için hastayı yere oturtup kemeriyle başını havaya kalkık tutmak yeter. Sonra ruhlar çağrılır; baş ağırlaşınca ruhların gelmiş olduğu anlaşılır.

Bütün bunlar çok yaygın olan ruhlara inanma ve özellikle de ölümlerle iletişimin yapılabildiğini "hissetme" sayesinde mümkün olmaktadır. Bir tür ilkel isprizma şu ya da bu şekilde Eskimoların mistik deneyimlerinin ayrılmaz parçasıdır.

Bir çok Kuzey Amerika kabilesinde şamanizm dinsel yaşama egemendir, ya da onun en önemli yönünü oluşturur. Fakat hiçbir yerde şaman dinsel yaşamın bütününü tekeline alamaz. ... Yine de şaman, sihirselle / dinsel deneyimlerinin yoğunluğuyla, bunların hepsinden –büyücülerden ve düz insanlardan- ayrılır.

Şamanı öteki kutsallık uzmanlarından (rahipler ve kara büyücüler) ayıran farklara gelince, bunlar o kadar da açık ve net değildir. Swanton'un önerdiği ikili şemaya göre, rahipler tüm kabile ya da ulus, yani bütün topluluk adına ve yararına çalışırken, şamanların yetkisi sadece kişisel becerilerine bağlıdır. ... Birçok kültürde ... şamanlar din adamlarının bazı işlevlerini de üstlenebilirler. ... Ritüellerin bilinip, uygulanması din adamlarının belirleyici özelliği olup doğa üstü kuvvetlerin doğrudan doğruya "yaşanması" da şamanlık işlevinin ana karakteridir.

Kuzey Amerika şamanizmini, şamanın doğrudan ve kişisel bir deneyim (yaşantı) sonucu edindiği doğaüstü güç ve yetke olarak tanımlıyor.

Zararlı nesnelere genellikle büyücüler tarafından vücuda "fırlatılır" (sokulur). Bunlar taş parçacıkları, küçük hayvancıklar, böcekler, vb gibi şeylerdir. Ancak, büyücü tarafından somut olarak dışarıdan vücuda sokulmaz, onun düşünce gücüyle vücudun içinde yaratılırlar. ... Hastalığın nedeni bir kez keşfedilince, şaman sihirli nesneyi emerek çıkarır.

Şamanlar ayrıca bir dansöz de kullanırlar. Şaman emme işine başlayınca dansöz onunla birlikte ya da yalnız başına dans eder.

Hastanın vücudunun, dalınç halindeyken hastalığın yeri olarak gördükleri kısmını emerler. ... Şaman kanı emdikten sonra yerdeki küçük bir çukura tükürür ve törenin başına döner; yani tekrar piposundan birkaç nefes çeker, ateşin çevresinde dans eder ve emmeye yeniden başlar.

Paviotso şamanı aynı yöntemle vücuttaki kurşunları ve ok temrenlerini de çıkarır.

Kabaca altı tür hastalık ayırt edilmiştir: 1) gözle görülür kazalar; 2) bir tabunun çiğnenmesi; 3) canavarlar gözükünce duyulan büyük korku; 4) bozuk kan; 5) başka bir şaman tarafından zehirlenme; 6) ruhun yitirilmesi.

Gözleri yarı kapalı, ezgiler mırıldanarak sağa sola sallanır. Mırıltısı önce, sanki içinden gelen bir acıya karşın zorlanıyormuş gibi, yakınma havasında bir uğultudur, Bu uğultu kuvvetlenir; gerçek bir ezgi halini alır, ama ses hala boğukça ve alçaktır. Hazır bulunanlar susar, dinlemeye, dikkat etmeye başlarlar. Şamanın *damagomi*'si hala gelmemiştir. Bir yerlerde, belki çok uzakta dağlarda, belki de çok yakında, gece havasının içindedir. İrlamanın amacı onu etkilemek, çağırmak, hatta gelmeye zorlamaktır. Bu yırlar, Açumaviler için bir tür büyüdür. 11.2586

bu kardeşlikler ve mistik tarikatlar, bütün topluluğun, hatta bütün kuzey Amerika kabilelerinin manevi yeniden doğuşunu ilan ettiklerinden dolayı, dinsel bir devrim amacı güderler.

Kuzey Amerika'da "düz insanlarla" kutsal adamlar arasındaki farkların nitelden çok nicel olduğu da bir gerçektir; yani fark, ikincilerin özümsemiş oldukları kutsallık miktarındadır.

"Ghost-Dance Religion"un halk arasında gördüğü şaşırtıcı rağbet, mistik tekniğinin yalınlığından ileri geliyordu. Soyun Kurtarıcısının gelişini hazırlamak için cemaatin bütün üyeleri, hiç ara vermeden dört beş gün dans ediyor, böylece dalınca girip ölüleri görüyor ve onlarla konuşuyorlardı. Ateşlerin yanında halka olup dans ediliyor, yırlar söyleniyor ama davul çalınmıyordu. Peygamber yeni adayların rahipliğini dans esnasında onlara birer kartal tüyü vererek onaylıyordu. Dans edenlerden birine bu tüyle dokunması, o kişinin cansız yere yıkılmasına yetiyordu.

"Ghost-Dance Religion"un, dar anlamda şamanizmin çerçevesinden taşıdığı da bir gerçektir. Örneğin sırra-erme ve bir ustadan gelenekleri öğrenme öğelerinin yokluğu bu "dini" şamanizmden ayırmaya yeter. Fakat burada, "dünyanın sonunun" yakınlığı fikri çerçevesinde billurlaşmış kolektif bir dinsel yaşantı karşındayız.

Güney Amerikanın yerli kabilelerinde de şaman oldukça önemli bir rol oynar görünüyor. Sadece en tipik ve yetkin sağaltıcı ve bazı bölgelerde de yeni yurduna giderken ölünün kılavuzu olmakla kalmıyor, tanrılar veya ruhlarla insanlar arasında aracılık da yapıyor; hatta bazen rahiplerin yerini alıyor.

Machi "sanki zavallı hastanın vücudunu açıyor, elini içeri sokup araştırıyor ve bir şey çıkarıyor." Sonra bu nesneyi bir çakıl, kurtçuk ya da böcek, vb. hastalığın nedeni olarak gösteriyor. Yaranın ise kendi kendine kapandığı söyleniyor.

Güney Amerika şamanlarının kimi teknik ve inanışlarının ne denli eski olduğunu göstermek üzere, sadece Avustralya yerlilerinin otacılarıyla benzerliklerini (adayın vücuduna sihirli maddeler sokulması, sırra-erme amacıyla göğe yolculuk, emme yoluyla sağaltım) hatırlatalım. Bu benzerliklerin, güney Amerika toplumlarının en eski katmanlarının, Avustralyalılar gibi, *oikumen*'in (insanların yaşadığı evren) en uç bölgelerine tıkmış eski bir insanlığın kalıntıları olmasından mı yoksa bir zamanlar güney Amerika ile Avustralya arasında, Antarktik bölgeler yoluyla, doğrudan ilişki bulunmuş olmasından mı ileri geldiği konusunda karar verme durumunda değiliz. ... Ayrıca, daha sonraki çağlarda Malaya-Polinezya alanından güney Amerika'ya yapılmış olabilecek göçler varsayımı da gündemdedir.

Her iki Amerika'daki şamanizmin kökeni sorunu henüz çözülmüş olmaktan uzaktır. Amerikalıların ilk halklarının kendilerine özgü inanış ve uygulamalarına, çağlar boyunca başka birtakım sihirselsel / dinsel eylem ve uygulamaların gelip katılmış olması akla yakındır.

"Ana vatanları" neresi olursa olsun, ilk göçmen dalgalarıyla bir tür şamanizmin her iki Amerika kıtasında yayıldığı düşünülebilir.

Kuzey Asya'yla kuzey Amerika arasındaki sürekli temas ve ilişkilerin, ilk insanların Amerika'ya girişinden çok sonra da birtakım Asya etkilerinin buraya ulaşmasını mümkün kıldığı bir gerçektir.

Bütün bu kültürel öğelere (yiten ruhun aranması, şaman kulübesinin sarsılması, karından konuşma, buhar banyosu, ateşten etkilenme) güney Amerika'da rastlanmakla kalmıyor; içlerinden en özgül olanları (ateşle oynama, buhar banyosu, tören kulübesinin sarsılması, ruhun aranması) başka birçok yerde de (Afrika, Avustralya, Okyanusya, Asya), ve tam da genel olarak sihirbazlık ve özel olarak da şamanizmin en arkaik biçimleriyle ilişkili bir bağlamda, karşımıza çıkıyor. Güney Amerika şamanizminde "ateş" ve "sıcaklığın" rolleri bize özellikle önemli görünüyor. Bu mistik "ateş" ve "sıcaklık" her zaman belli bir esrime durumuna erişmeyle ilişkilidir ve aynı ilişkiyi evrensel sihirbazlık ve dinin en derin ve arkaik katmanlarında da buluruz. Ateşe egemenlik, sıcaklığa karşı duyarsızlık ve, buna bağlı olarak, hem dondurucu soğuğu hem de yakıcı sıcaklığı dayanılabilir kılan "mistik sıcaklık", daha az saygın olmayan başka niteliklerle (göğe çıkış, sihirli uçuş, vb.) birlikte, şamanın insanlık durumunu aştığını ve "ruhluk" durumundan pay almağa başladığını algılanabilir terimlerle dile getiren sihirsel / gizemsel bir güçtür.

Güneydoğu Asya ve Okyanusya'da Şamanizm

Hala'nın kendisi de, tıpkı Kelantanlı *bomor*'larla Meksikalı erkek ve kadın şamanlar gibi, kaplana dönüşebilir. Böyle bir tasarım Malaya etkilerinin göstergesidir. Ancak mitsel Kaplan-Ata'ya bütün güneydoğu Asya kuşağında "sırta-erdirci" gözüyle bakıldığını da unutmamak gerekir. Şaman aday ve çıraklarını sırta erdirmek (aslında öldürüp yeniden diriltmek) üzere ormana götürülen odur. Başka deyişle Kaplan-Ata son derece arkaik bir dinsel bütünlüğün parçasıdır.

Sakai şamanlarının cesetleri öldükleri evde mezarsız bırakılır. Kenta Semang şamanları, başları dışarıda kalacak şekilde gömülür; bunların ruhlarının, öteki ölümlülerin gittiği batının aksine, doğuya yöneldiklerine inanılır. ... Jakunların *pyang*'ları öldükten sonra yüksekçe sahanlıklara yerleştirilir, zira onların ruhları göğe çıkar, oysa cesetleri gömülen sıradan insanların ruhları yer altı diyarlarına iner.

Malaya şamanizmi denen olgunun ayırt edici öğeleri Kaplanın ruhuna sesleniş ve *lupa* durumuna erişmedir. *Lupa*, şamanın düştüğü bilinçsizlik (kendinden geçme) halidir; bu durumda ruhlar şamanı ele geçirir (çarpar) ve törene katılanların sorularına onun ağızından yanıt verirler. ... Malezya şamanlık seansı normal olarak Kaplanın çağırılmasını içerir. Bunun nedeni, bütün bu coğrafyada, Kaplanla mitsel Ata ve sırta-erdirme ustası rollerinin verilmiş olmasıdır. ... Tipik bir sırta-erme senaryosu seçilebiliyor : ormanda yalnız kalma, cesedin başında uyanık bekleme, korku sınavı, sırta-erme üstadının (Mitsel Atanın) dehşet verici görünüşü, güzel bir ruh-kadının koruyuculuğu...

Dansın sonunda *lupa* ("unutma" ya da "dalinç"; Sanskritçe *lopa* = kaybolma, yok olma) haline ulaşılır; bu durumda dansçı kendi kişiliğinin bilincini yitirip herhangi bir ruhu bedenlendirir.

Sumatra Bataklarının Hint kaynaklı fikirlerle derinden etkilenmiş olan dinlerinde egemen kavram ruh ve candır (*ame*, *tondi*), Ruh / can vücuda bingıldaktan girer ve çıkar. Ölüm gerçekte canın bir "ruh" (*esprit*, *begu*) tarafından çalınmasıdır; ölen genç bir erkekse bir kadın *begu* onu kendine eş almıştır (kadınsa bunun tersi). Ölümlerle ruhlar medyumlar aracılığıyla insanlarla konuşurlar.

Bataklarda rahip (*datu*) her zaman erkektir ve şeffen sonra en yüksek toplumsal statüye sahiptir. Ama aslında o da bir sağaltıcıdır ve o da gizli bir dilde ruhları çağırır.

olduğunu Yeraltına bildirmek üzere bir haberci arar. Kuşlara, vahşi hayvanlara, balıklara seslenir, ama sonuç alamaz : Hayvanların ölümlerle dirileri ayıran sınırı geçmeye cesaretleri yoktur.

Tarihsel olaylar, mitleri "yaratmak" şöyle dursun, sonunda kendileri mitsel kategorilere alınıp mitleşirler.

Melanezya'nın başka bölgelerinde, örneğin Yeni Gine'de, her durumda, istemli bir şekilde ölmüş bir akraba tarafından ele geçirilme yöntemi kullanılır. Birisi hastalanırsa ya da bilinmeyen bir şey bulunmak, istenirse, ailenin bir üyesi danışılacak olan ölünün resmini kucağına veya omzuna alır ve kendini onun ruhuna "çarptırır".

"Dirilerin kokusu"na gelince, bu, gerek Orpheus tipi mitlerle gerek şamancı iniş öyküleriyle bütünleşmiş olarak, çok yaygın bir folklor motifidir.

Markiz adalarında şu kategoriler arasında net bir ayırım yapılır: : 1° ritüelci rahipler, 2° esinlenmiş rahipler, 3° ruhlara çarpılanlar ve 4° büyücüler.

Son olarak, bazı şamancı güçlerin bazı aileler içinde kalıtsal olarak aktarıldığını da hatırlatalım. Bunun en bilinen örneği kızgın korların ya da kızdırlmış çakılların üzerinde yürüme yeteneğidir ki, Fiji adalarında bazı ailelerin tekelindedir. ... Sibiryalı şamanların da kızgın korları yutabildiklerine inanıldığı; "sıcaklığın" ve "ateşin" ilkel toplumların en arkaik katmanlarında var olan sihirli öge ve güçler olduğu; benzer olgulara yüksek ve gelişmiş sihir sistemlerinde ve Asya'nın seyre dalış tekniklerinde (yoga, tantrizm) de rastlandığı hatırlanacak olursa, bazı Fiji ailelerinin gösterdiği "ateşe egemenlik" gücünün tartışmasız gerçek şamanizme ait olduğu sonucuna varılabilir.

Hint-Avrupalı Kavimlerde Şamancı İdeoloji ve Teknikler

Bu sözcükle hangisi olursa olsun bütün esime olguları ve büyü teknikleri anlatılıyorsa, elbette Hint-Avrupalılarda da -tekrarlayalım : başka yerlerde ve bütün etnik gruplarda olduğu gibi, birçok "şamancı" özelliğe rastlanacaktır. ... "şamanizmin başlıca verilerinden birkaçını doğrulayan" demek istiyoruz: göğe çıkış, hastanın ruhunu geri getirmek ya da ölümlere kılavuzluk etmek için yeraltına iniş, esrimeli yolculuğa çıkabilmek için "ruhlar" çağırıp onları bedenine alabilmek, ateşe egemen olmak gibi...

Böyle izler hemen bütün Hint-Avrupalı kavimlerde hala yaşıyor ve herhangi bir Hint-Avrupa dininde birkaç şamancı öğenin bulunması bu dini şamancı ya da şamanizm egemenliğinde bir yapıya sahip saymak için yeterli ipucu sağlamaz. İkinci olarak, yine unutmamalıyız ki, "şamanizmi diğer "ilkel" büyücülüklerden ve esime tekniklerinden özenle ayırt edecek olursak, "gelişmiş" bir dinin şurasında burasında göze çarpan ya da ortaya çıkarılabilen şamanlık kalıntıları ne kendileri ne de içinde yer aldıkları dinin bütünü hakkında herhangi bir olumsuz değer yargısına gerekçe olamazlar. Bu noktayı vurgulamak gereklidir, zira modern etnografya literatürü şamanizmi -gerek "çarpılma, ecinnilenme" ile karıştırarak, gerek,yozlaşan yönlerini ön plana çıkartmak için adeta haz duyarak- daha çok anormal, "sapkın" bir olgu gibi görme eğilimindedir. ... Gerçekten şamanizm birçok durumda kendini bozulma, çözülme halinde gösteriyor. Fakat son dönemlere ait olan bu durumu şamanlık olgusunun bütünü temsil eder saymak için yeterli neden yoktur.

bu nokta her zaman göz önünde tutulmalı. İlk, arkaik bir tema manevi içeriğini sürekli olarak yenileme yeteneğine sahiptir. Buraya kadar oldukça çok sayıda amaçlı göçler gördük. ... Ayrıca bunlar, kendi başlarına, hiç de "sapkın, yozlaşmış" sayılmayacak birer esime deneyimi oldu. Bütün ilkelde tanınan bu çok eski büyüsel / dinsel emanet tam tersine pek ala tutarlı, "soyulu" / "temiz" ve son tahlilde "güzel" bir tasarıma oldu. Dolayısıyla, amaçlı göçler elverişli düzeyde ve ona verdiği anlamda, örneğin Muhammed'in göçlerinde amaçlı bir içerik bulunduğunu söylemek hiç de ağırlayıcı veya kötüyücü bir değerlendirme değildir.

Hint-Avrupalı kavimlerin tarihöncesi ve ön-tarih dönemlerindeki -yani bu etnik grubun manevi ufkunun, buraya kadar söz ettiklerimizinkine az-çok benzer olduğunu çağrıldaki - dinleri hakkında çok az kesin bilgimiz olduğu bir gerçektir. Elimizdeki belgeler bize çoktan gelmiş sistemleşmiş hatta fosilleşmiş dinler gösteriyor.

Bu grubun dinlerini, içlerinde animizmin tuttuğu yerin başta olmak üzere da önemsizliği açısından birbirinden ayrılan fark sonuçta zengin iki olguyla özet olarak açıklamak mümkündür. Birincisi, Hint-Avrupalılar getirdiği ve G. Dumézil'in araştırmalarıyla parlak biçimde ortaya konan büyük yenilik, yani Tanrısal nitüçe bölünmesidir. Bu üçlü yapı hem belli bir toplumsal örgütlenimi biçimine hem de sistematik bir sihirsel/dinsel yapı tasarıma tekabül eder. Her tanrısal varlık tipi, kendine özgü bir ilave ve ona bağlı uygun bir mitolojiye sahiptir. ... Söz konusu yeniden düzenlenmede amaçlı gelenekler büyük çoğunlukla Korkunç (Hakmetli) Hükümdarlık çevresinde toplanıyordu.

Bize göre Hint - Avrupalı animizme verilen önem bakımından - Türk-Tatarlardan ayrı tutulmaya katkıda bulunan ikinci neden, tarım ve kent uygarlığındaki eski Doğu ve Akdeniz uygarlıklarından gelen etkiler olabilir.

-Korkunç Hükümdar ve Büyük Sihirbaz - Odin figürü ağırlıklı olarak " amaçlı" bazı özellikler gösterir.

Temeldeki fikir hep aynı: ölümler geleceği bilir, gizli şeyleri açıklayabilir, vb. Bazen rüya da benzer bir rol oynar.

Skitlerin mitoloji ve dininde de belli bir rol oynayan ok, "sihirli uçun" simgesidir.

Maaraya çekilme (= Yeraltına inme) klasik bir sihir-erme sihir, ama mutlaka " amaçlı" olması gerekmez. Epimenides'i amana yaklaştıran bu marifeti de il; yaptıkları sihirli sahtaneler, falcılık ve bilicilik yetenekleridir.

Aristophanes'in aerobates'lerine (Bulutlar) benzetilerek "bulutlarda yürüyen" diye çevrilmiş de, "dumanda yürüyenler" diye çevrilmesi daha uygundur. Bununla hem Skitlerce hem de Thrak'larca iyi bilinen ilkel esime araç kenevirin dumanı kastedilmiş olmasıyla yakından ilişkili. Kapnobatai olarak ilkel esime amacıyla dalınca geçmek için kenevir dumanından yararlanan Get dansçı ve büyücüleriydi.

Thrak kabileleri Kebrenoi ve Sykaiboai'lerin rahip kralı Kosingas uyrukları, bir tahta merdivenle göçerli davranışlarından dolayı Hera ya ikayette bulunmakla tehdit ediyormuş. Oysa, daha

önce gördüğümüz gibi, bir merdivenle geçişle tipik bir amanlık motifidir. Burada

dolaşabiliyorlar; ölümler öbür dünya yolunda bir köprüden geçmek zorundalar. ... Çan geleneğinde -hiç değilse Zerdüşt'ün reformları ardından sonra koruyabildiği biçim altından - önemli olan, köprü geçilirken ruhu Cehenneme düşürmek isteyen ifritlerle ölünün akrabaları tarafından - koruyucu ruhlar arasında bir tür çekişmenin yer almasıdır.

Gathalarda, Çinvat köprüsünden geçiş olayına üç kez değinilir. İlk iki geçişte Zerdüşt kendinden ruhgüder olarak söz eder: Esrime yoluyla onunla birleşenler köprüden kolaylıkla geçecekler, onun kardeşleri, dinsizler ise "ebediyen Kötülük evinin konukları olacaklardır".

Kenevir tütsüsüyle elde edilen sarhoşluğun önemi, bu bitkinin Çan dilindeki adı ile bütün Orta Asya'daki geniş yayılımı ile de doğrulanmaktadır. Bangha terimi birçok Ugor dillerinde hem - seanstan önce ve seans esnasında "kafa bulmak" için kullanılan - tipik ama nitekim mantar Agaricus muscarius'u, hem de bununla doğrudan sarhoşluğu adlandırmak için kullanılan olmuştur. ... Tanrıların yakıştıran ilahilerde de mantar etkisiyle meydana getirilen esrimelere değinilir. Bu saptamalar esrime amaçlı uyuşturucu kullanışını gördüğümüz dinsel / sihirselliklerin Çan kökenli olduğunu kanıtlamaktadır. ... Uyuşturucular aslında "arındırma" yerini tutmaya çalışılan basit ve kaba taklitlerden ibarettir. Daha önce, birçok Sibiryalı halkları arasında, çeşitli maddelerle (alkol, tütün, vb.) sinir sistemini etkileme olayları yakınlık döneminde kültüre girmiş yenilikler olduğunu ve bir bakıma amanlık tekniğindeki yozlaşmayı gösterdiğini gözlemek fırsatı bulmuştu. Bakıda dediği gibi, insanlar bakıdan erişemedikleri manevi bir durumu uyuşturucu sarhoşluğuyla taklit etmeye çalışmaktadırlar. Adına ister yozlaşma diyelim, ister mistik bir tekniğin yitirilmesine (vulgarisation) diyelim, eski ve yeni Hintte ve bakıda bütün Doğu'da, mistik esrimeleri ya da herhangi bir manevi deneyimi gerçekleştirmek için "zor yollarla" "kolay yollarla" böyle bir karşılaştıra her zaman rastlanmaktadır.

İslam gizemciliğinde -ermi lerinin "pak" sayılanlar bu tür yan yollara başvurmamaları olsalar bile - ha ha'nı ve öteki uyuşturucularla oynadıkları rolü de unutmamak gerekir.

İslamda Orta Asya Türkleri arasında yayılmasıyla birlikte bazı amaçlı ögeler Müslüman mistiklerince özümsemiştir. ... Profesör Köprülüzade, Ahmed Yesevi ile bazı dervişlerinin kuşağı dönümüne uçma yetenekleri olduğunu hatırlatıyor. Bektaşilermi lerinin üstüne de benzer söylenceler dolaşıyor. XIII. Yüzyılda -ayrıtüel iğretisi "iki boynuzlu bakış" olan bir tarikatın kurucusu - Barak Baba bir devekuşuna binerek kendini halka gösteriyormuş ve söyleneceye göre, "kuş binicisinin etkisi altında biraz uçabiliyormuş" ... Kuşağı dönümüne yetisi bütün amanizmlerin ortak motifidir, ister Türk-Moğol olsun, ister Arktikal, Amerikan, Hintli ya da Okyanusyalı.

Kayış veya huşu acıya da yedi veya dokuz çentikli direk Evrenin temsil eder ve dolayısıyla "Dünyanın Merkezinde" sayılır. Aman ona tımanarak en yüksek gök katına ulaşır ve Bay Ülgen'in huzuruna varır.

Brahmanca İritüelde de aynı simgeselliğe rastlıyoruz.

Kurban direği bir Axis Mundi'dir; arkaik kavimlerin sunularını Göğe göndermekte kullandıkları çadılarla duman deliği ya da orta direği gibi, Veda'larla yupa'sında bir "kurban taşı" aracılığıdır.

Altay aman n n, son gök kat na varmak için yedi veya dokuz çentikli törensel kay na t nmanmas 1 gibi, Budha da simgesel olarak, yedi gezegen fele inin tekabül etti i yedi gök bölgesini a ar. Gö e ç k la_jli kin eski amanc l(ve Veda'c l) kozmolojik eman n burada bin y l k Hint metafizik spekülasyonunun katkı lar ıla, zenginle mi _olarak kar _m l da ç kt 1 n1belirtmeye gerek yoktur. Budha n n yedi ad n l"tanr lar aleminin" ya da Vedalarda geçen "ölümsüzlü ün" pe inde de ildir; insanl k durumunu a may tmaçlamaktad n ... Kozmik doru a ula makla Budha dünyanın n merkezine de ula m 1 olur ve yarad l l da bir Merkezden (=Doruktan) ba lam 1 _ oldu una göre, Budha dünyanın n ba lang t ıla ça da olmu olur.

Yedi kat gök tasar n Brahmanizm e kadar ç kar; burada olası lla, Altay ve Sibiry kozmolojilerini de -dolayl yoldan da olsa - etkilemi oldu unu gördü ümüz Babil kozmolojisinin bir etkisi söz konusudur. Fakat Budizmde dokuz göklü bir kozmolojiye de rastlan t bu derin biçimde "içselle mi _ bir tasar nd n, zira ilk dört gök dört jhana 'ya, sonraki dört gök dört sattavasa 'ya, dokuzuncu ve sonuncu gök de Nirvana 'ya tekabül eder. Bu gök katlar n n her birine Budizm panteonundan bir tanr ıyla tırilmi tir; bu tanr lar ayn zamanda Yoga meditasyonunun belli birer derecesini temsil ederler. Altayl larda da yedi veya dokuz gö ün çe itli tanr sal ve yar 4 tanr sal varl klara konutluk etti ini; aman n göksel yolculu unda bunlarla kar lal p konu tu unu ve dokuzuncu katta da Bay Ülgen'in huzuruna ç kt 1 n1biliyoruz. Do al olarak, Budizmde simgesel gö e ç k l de il meditasyon dereceleri ve dolay ş ıla da son kurtulu a do ru at lan "ad nlar" söz konusudur.

Brahmanizm in kurban sunucusu ritüel olarak bir merdivene t nmanmak suretiyle gö e ç k yor; Budha yedi gö ü simgesel olarak geçmek suretiyle Kozmosu "a yor; Budist yogi meditasyon yoluyla tamamen manevi bir ç k l (yükseli)gerçekle tiriyor. Bütün bu edimler tipolojik ol arak ayn 1 yap ıla indirgenebilir; her biri kendine özgü bir düzeyde, s rıdan dünyay la p tanr lar alemine, Varl 1a, ya da Mutlak olana ula man n özel bir yolunu gösterir. ... Aradaki tek büyük fark, dal nç halini ve esrimeyi içerdi ini bildi imiz amanc l deneyimin yo unlu undad n. ... Altay aman n n davuluna da "at" dendi ini ve örne in Buryatlarda at ba l n l n1ki ad l da zaten att n önemli bir rol oynad 1 n1hat l ayal n. Davulun tekdüze gürültüsüyle ya da at ba l bir s l 1 a (bir tür hobby - horse) "binip" dans etmekle gelen esrime, Göklerde yap lan fantastik ko uya benzetiliyordu. ... Hindistan daki kimi Ari topluluklar nda bugün bile sihirbaz esrime amaçl t dans n yapmak için tahtadan bir ata ya da at ba l bir s l 1 a biner.

Gö e ç k l ve sihirli uçu _eski Hint'in halk inan lar nda ve mistik tekniklerinde birinci derecede yer tutar.

Tapas kavram 1Bu terimin ba lang t taki anlam 1 a r t takl k oldu u halde, sonradan, genel olarak çile doldurma çabası n gösterir olmu tur.

Tapas sadece "esriklere " ayr l m 1 bir çile doldurma yolu de ildir. S rıdan insanlar n dinsel ya ant ş n n da bir parças ı n, zira soma'n n (bedenin) feda edilmesi, kurban sunucusuyla kar ş n n mutlaka diksa denen ve tapas ' da içine alan kutsanma ritini yerine getirmelerini gerekt irir. Diksa riti çile olarak uyan k durma, sessizlik içinde meditasyon, aç durma(oruç) ve "s t takl k" yani tapas gibi ö eleri içerir ve bu kutsan 1 dönemi bir -iki günden bir y la kadar sürebilir. Soma'n n feda edilmesi ise Vedac l ve Brahmanc l Hint alemind e en önemli sunulardan (kurbanlardan) biridir; ba ka deyi le, esrime amaçl çile doldurma yaln ş rahiplerin de il, bütün Hindistan halk n n dinsel hayat n n ayr lmaz parças ı n. ... As l bilinmesi gereken husus udur : içerdi i bütün simgeselliklerle

birlikte ve bütünlüğü içinde Hint dinsel hayat birkaç ayrı dal ki inin sıradan insanlar da eri ebilmesi için bir bakışa yal rıla ptyozla m 1- esrime deneyimlerinden türeme bir olgu mudur, yoksa tam tersine, ad geçen özel ki ilerin esrime deneyimleri önceden var olan bazı kozmo - teolojik emalar n "içselle tirilmesi" yolunda gösterdikleri çabalar n bir sonucu mudur?

Ammanlar n, hastan n kaçan ruhunu aramak veya geri ça rımak yoluyla hastal ı iyile tirmelerine Rig Veda da da birkaç örnek vard ır.

Eski Hint dünyas ı, amanizmin hakim oldu u çe itli kültürlerde pek belirgin olan, ruhun oynaklığı i kenli i ö retisini de bilir. Ruh rüyada bedenden çok uzakla abilir; Çatapatha Brahmana uyuyan şarsarak uyandı ramamayı tavsiye eder, çünkü böyle yapı rırsa ruh geri dönerken yolunu a rabilir. Sonra insan esnerken ruhunu elden kaç rıma tehlikesine maruzdur.

Tipik barok Yogada (halk yogası nda) oldu u gibi amanizmde de kimi sapk ın varyantları gözlenebilir. Fakat klasik Yogayı amanizmden ay rıtan fark n bir kez daha alt ın çizelimi : Amanizmde de (örneğin Eskimo aman n n sıra ermesindeki gibi) zihinsel yo unla ma teknikleri bulunması na kar nı as ı amaç her zaman esrimedir, ruhun esriyerek Kozmosun çe itli bölgelerine yolculu a ç kması d r; oysa Yoga "iç -yönlü esrime" (enstase) pe indedir, yani zihnin son noktaya dek yo unla mas n gerçeikle tirmeye ve Kozmosun d ın n kaç ın sâ lama a çal ır. 1

"öler" ve "dü ümler", yaln ızca Hint ve an'da değil ba ka yerlerde (Çin, Okyanusya, vb.) de ölüm tanrı lar n n en tipik ve ö zgül amblemleri aras ında d r; ama ammanlar n da ayn ı amaçla, yani bedenlerini terk eden serseri ruhları yakalamak için, kulland ıkları ıpları veya kementleri vard ır.

Saora ammanlar n n "ruhla evlenme" adetleri Hint yerli toplulukları nda ba ka benzeri olmaya n bir olay gibi görünüyor.

Amman n kullandı ı araç -gereçler aras ında en önemli rolü kalbur oynar. "Kalbur Munda halkları n n kültüründe eski bir ö edir". Sibiryalı aman n n dal ınca geçi i davul çalarak gerçeikle tirmesi gibi, kuzey ve orta Hindistan daki sihirbazlar da "ayn ı sonuca kalburda piriç eleyerek ula ma a çal ırlar".

Tibet, Çin ve Uzakdo u da Amanc ı Simgesi ve Teknikler

Hint fakirlerinin de ayn ı mucizeleri göstermesi dikkat çekicidir. Bir bakışa bunları rope -trick'lerinde, Sibiryalı meslektaş lar n n rüyada gördükleri "s ıra -erdirci" parçalanmayı seyircilerine ya atm ı olurlar. Zaten bu ip numaras ı, bugün Hint fakirli inin bir uzmanlık alan ına haline gelmiş olmasına kar nı Çin, Java, eski Meksika ve Ortaça Avrupa s ı gibi birbirinden çok uzak bölgelerde de kar nı za ç kılır.

Fakirlerin ip numaras ı aman n gö e yükseli inin göz al t bir varyant ından ba ka bir ey de ildir.

Baz ı Hint-Tibet sıra -erme sı nı avları bir çömezlin haz ın derecesini, bir k ı gecesi karda, ç öplak vücuduna sar ılan çok sayıda şlak çar af kurutabilme yetene iyle kontrol etmekten ibarettir.

Günümüzde buna sai-kong ad veriliyor ve meslek babadan o ula geçiyor; kadınlar üstünlüğü ise kaybolmuş görünüyor. Çocuk babasından ilk eğitimini aldıktan sonra bir kolej in derslerini izliyor ve, açığa çıkarılmak üzere bir süreç sonunda, başrahip unvanı elde ediyor. Tören halka açık oluyor ve törenin 'ye, yani kılıçlardan merdivene tırmanmayla içeriyor.

Fiji adaları gibi aman gibi sai-kong da ate üstünde yürümeye önderlik eder; törenin adı da "ate ten yolda yürümek"tir ve tapınma önünde yapılır. Önce sai-kong korları üstünde yalın ayak ilerler, ardından daha genç meslektaşları ve hatta halk gelir. Buna benzer bir rit de "kılıçlardan bir köprü" üzerinde yürümek şeklindedir. Zarar görmeksizin kılıçlar ya da ate üzerinde yürümek için törenden önce bir manevi hazın yeterli olduğu inandırılır.

Çin'de amanizmi oluşturan öğelerin hemen hepsi ne rastlanıyor: gök, ruhun çarılması ve aranması, "ruhlar" bedene alınması, ateş egemenlik ve diğer "fakirsel" marifetler, vb. Buna karşın, folklorla tanınmakla birlikte, Yeraltına özellikle bir hastanın veya ölünün ruhunu geri getirmek için -ini motifi daha nadir gibi görünür.

Aman (ve genel olarak "ilkel" insan) hayvanlarla ilişkisi manevi düzeyde olup, kutsallaştıktan kopmuş modern bir zihniyetin kolayca kavrayamayacağı kadar yolumun bir gizemli değer ve anlam taşıyor. Avlanan hayvanın postuna bürünmek, ilkel insan için, bu hayvan olmak, hayvana dönüşünü hissetmek demektir.

Bir hayvanın yürüyüşünü taklit edilerek ya da derisi giyilerek, bir tür "insan üstü varoluş tarzına" erişiliyordu. ... Aslında o bir mitsel Hayvan, Ata, veya Yaratıcıydı. Bu mitsel hayvan olmakla, insan gerçek kendisinden çok daha yüce ve güçlü bir varlık oluyordu. ... Hayvanların davranışlarını yürüyüşlerini, soluk alışlarını, bağılaşmalarını, vb. gerektiği gibi taklit edebilmek artılla, insanın sınırları ve yanlış ölçüleri unutulmuş, ya aman yeni bir boyutu yeniden ele geçirilmiş oluyordu: Doğal ve içtenli, özgürlük, tüm kozmik ritimlerle "duyguda ula", dolayısıyla mutluluk ve ölümsüzlükte tekrar kavunuluyordu.

Moğollarda Lamaizm XVII. yüzyıldan beri amanizmi yok etmeye çalıştı. Fakat eski Moğol dini sonunda, kendine özgü karakterini kesin olarak yitirmeksizin, Lamaist katkıları özümsemeyi başardı. Kadın ve erkek amanlar son zamanlara kadar kabilelerin dinsel yaşamında önemli roller oynuyordu.

Amanizmin Han döneminden itibaren tanınmasıyla Kore'de, erkek amanlar kadın giysileri giyerler ve saygıca kadın amanlardan azdırlar. Han döneminde kullanılan aman başındaki geyik boynuzları eski Türklere özgü geyik tapıncağı ilişkisi bulunduğunu gösterir. Üstelik geyik tapıncağı kadın amanların önemli roller oynamadığını avcılık kültürlerine özgü bir öğedir.

Japon amanizmi kuzey Asya veya Sibiryaya tipik olarak stricto sensu amanizme oldukça uzak görünür. Bu amanizm her şeyden önce bir "(ölülerin ruhtan tarafından) çarpılma" tekniğidir ve hemen hemen sadece kadınlar tarafından uygulanmaktadır.

Çok sayıda Japon kadın amanı doğu tanrı kördür. Günümüzde bunların "esimesi" kaba biçimde yapmacık ve taklittir. ... Kutsal yerlerde kendi tanrılarına resme hizmet eden bu ruh kadınlarından başka, eğer birer gezici tanrı (marebito) olup aralarında kendilerini ziyarete gelen, amanlıkların

özel ki iler olarak icra eden "bir gecelik e iler" (ichiya -tsuma) de vard ırl ... Yak ın bir döneme kadar ruh-kad ınla suna ın rahiplerinden biri aras ında cinsel birle me de s ıra-erme program ına dahildi; tanr ı kendini böyle temsil ettiriyordu.

Bütün bunlar bize amanizmin geç ve melez bir a amas ıkar s ında oldu umuzu dü ündürüyor. Ayr ıda "ruh -kad ın tanr ılar" (mikogami) ve onla ra ili kin baz ıtütüeller anaerkilli in tipik özellikleriyle kar ıld ırılabilir: kad ın devlet ba kanlar ,kad ın aile reisleri, ana -yerli (matrilocal) evlilik, "konukla evlenme" (Besuchehe), anaerkil klan ve klan d ından evlenme, vb.

Öte yandan Japon bü yücüsünün kulland ığı aletler de k ıtadaki meslekte lar ın ınkilerle ayn ıyd ığı davul, ... ç ıng raklar, ... ayna, ... ve kata na (Altay kökenli bir ba ka sözcük) adlı k ıtık ... Bunlar ın ifritlere kar ıtkililikleri Japon folklorunun birçok motif ve ö elerinde ortaya konur.

Paralel Mit, Rit ve Simgeler

Ritleri aras ında insan eti yemek de bulunan baz ı gizli dernekler ve genel olarak " lycanthropie " (kurt-adaml ık), üyenin sihir yoluyla köpe e veya kurda dönü mesini içerirler. Amanlar da kurda dönü ebilir, fakat bu kurt -adaml ıktakinden ba ka bir anlamdad ır.

Amanc ılımitoloji ve ritlerde at ın tuttu u yer ise çok ba kad ır. Tam ve tipik anlam ıyla bir "ölüm hayvan ı" ve ruh göçürücü olan at, aman taraf ından çe itli ba lamlarda esrimeye, yani mistik yolculu u mümkün k ılan "kendinden -ç ık ıla", ula mak için kullan ılır ... "at" aman ın havada uçması ,Gö e ç ıkması ında sa lar. ... At öleni öbür dünyaya ta ır;"düzey atlamay ı, yani bu dünyadan ba ka dünyalara geçi i gerçeikle tirir ve bu yüzden, ayn ızamanda erkekli e giri anlam ına yan baz ıkat ılma/s ıra-erme törenlerinde de birinci planda rol oynar.

At k ılıyakmak aman öbür dünyaya götürecektir olan sihirli hayvan ıça ılmak demektir.

Demircilik u ra ünem bak ın ından amanlık meslek ve görevinden hemen sonra gelir. ... aman ın kar ırd ın sayg ıya, demircinininkinin ise tap ılmaya lay ık oldu unu" söylerler. Demircilerde hastal ıklar ıyla tirme, hatta gelece i bilme gücü vard ır. Dolgan'lara göre amanlar demircilerin ruhları ıyutamaz", çünkü demirciler onları ate te saklar. Buna kar ılı demircinin bir aman ın ruhunu yakalay ıp ate te yakması mümkündür. Demirciler de kötü ruhları sürekli tehdidi alt ında ve bu dü man ruhları uzakla tılmak için sürekli çal ılmak, ate le oynamak, gürültü yapmak zorundadırlar.

Buryat demircilerin kendilerine özgü ritleri vard ır. Bunlar ın at kurban ı hayvan ın karn ın ıyar ıp yüre ini sökerek yapıld ığı (bu rit aç ıkça amanc ılıdır). ... Amanlar da demirciler gibi "ate in hakimi"dirler, ama sihirli güçleri oldukça üstündür.

"Ate e söz geçirebilmesi" ve özellikle madenler, üzerindeki sihirli güçleri yüzünden, demirciler her yerde korkulan ve çekinilen büyücüler olarak tan ılm ılırd ır, bu nedenle onlara kar ıtutum ve davran ılar çeli kili ve çift anlamlı d ır: Hem küçümsenir hem de sayg ıgörürler. Bu çeli kili tutuma özellikle Afrika da rastlan ır; birçok kabiledede demirci lanetli bir ki idir, parya say ılır, hatta öldürülmesi bile ceza gerektirmez; buna kar ılı ba ka kabilelerde ise sayg ıgörür, otac ılarla ayn ı düzeyde tutulur, hatta politik ef bile olabilir.

Kimi durumlarda demircilerle amanlar veya otacılar arasında bir "ortak yaşam" (symbiose) iliğine bile rastlanabilir.

"Madencilik inşaatçıların bize amanlıkta sınıra-erme yoluyla aktarılan meslek sıfatları için fırsat var. Her iki durumda da yabancılarla kapalı (esoterique) bir sihirli teknik söz konusudur. Bu nedendir ki, demircilik mesleği de genel olarak amanlık gibi kalıplaşmıştır.

Avrupalı halkların inanışlarındaki şeytan gibi, amanlar da yalnızca "ateşin hakimi" olmakla kalmaz, aynı zamanda ateşin ruhunu da özümseyebilir ve amanlık ederken ağız ve burunlarından ve bütün vücutlarından ateş püskürebilirler.

Hint Müslümanları Tanrıyla iletişime giren kişinin "yaklaşık 1 nâ" inanışları.

Burada kuzey Amerikan mistik kardeşlik (ahilik) derneklerinin katılma/sınıra-erme amaçlarındaki banyoların (etüv, sauna) ve genel olarak birçok kuzey Amerika kabilesinde aman adayları hazırladıkları dönemlerde sıcağı banyosunun oynadığı sihirli rolü hatırlatmak yerinde olacaktır. Böyle "banyoların" esritici levine, kenevir dumanıyla uyuşturulma ile birlikte olarak, şitlerde bile rastlanılmaktadır ... "içsıcaklık" ve terleme "yaratıcı"dır.

Kaydetmek gerekir ki bütün bu mit ve inanışlar gerçek bir "ateş egemenlik" kavramında içeren katılma/sınıra-erme ritüelleriyle birlikte gider. Eskimo veya Mançu aman adayları Himalaya veya Tanrıtrist yogi gibi, sihirli güç ve yeteneklerini en dondurucu soğuklara dayanmak ya da vücuduna sarılan şlak çarabalarıyla "ateşle" kurutmak suretiyle kan tılamak zorundadır.

Aman kendini birçok farklı halden demire dokunur, karları ıyutar, vb., çünkü bu kan tılama işini başka türlü yapamaz; ulaştığı yeni ve insanüstü hali sağlamak, gerçekliğini görmek ve göstermek zorundadır.

Uyuşturucu kullanışında sihirli sıcağı arayışla kamçıların yayıldığı nâdünmek için nedenler vardır. Kimi otlarında dumanında, kimi bitkilerin "yanında" bu gücü arttıran özellikler bulunuyordu. Uyuşturucu alan "şif"; narkotik sarhoşluk "yaklaşık". ... Bu sarhoşluk ("duman altı durumu) bir tür "ölüm"le eşleşirdi; ki bedenden çıkıyor, ölümlerin ve ruhların durumunu kazanıyordu. Mistik esrime geçici bir "ölüm" veya bedende ayrılmayla eşit edildiğundan, aynı sonucu doğuran bütün "dumanlanma" araç ve olayları da amanlık esrime tekniklerine dahil edildi.

Bizim için önemli nokta, büyücü ve amanların "bedenden çıkması", yani ölüm olayının bu dünyada ve istedikleri zaman gerçekleşebileceğidir; oysa insanlar için geri kalan kısım ancak gerçek ölüm "kuşağı" dönüşürebilir. ... Kuş veya kendi normal biçimleri altında havada uçmakla, amanlar bir bakıma insan türünün düğünü, alçalma mesmen tescil ve ilan etmiş olurlar; zira, yukarıda gördüğümüz gibi, birçok mit bütün insanlar için bir dağ, aca veya merdivene tırmanarak, Kendi olanaklarıyla havalanarak, ya da kendini kuşlara taşıyarak Göeç kabildikleri eski ve "ilkel" bir çağdan söz eder. İnsanların düğünü, yozlaşma, artan bütün insanlar için Göeç kılması izin vermemektedir.

Orta Asya, Sibirya ve Endonezya mitolojilerinde Evrenin dallarına tünemiş kuşları, insanlar için ruhların temsil ettikleri hatırladığı amanlar kuşağı dönüş bildikleri için -yani "ruh" durumunu edinebilmeleri dolayısıyla Evrenin kadar uçup oradan "kuş-ruhları" getirebilirler.

Ermi lerin ve sihirbazlar ın sadece irade gücüyle yer de i tirmelerine (levitatan) Hristiyan ve İslam geleneklerinde de rastland ını nihat ıatal ın.

Ölüm gibi, esrime de bir "mutasyon" (köklü de i me) gerektirir ve mit bunu, maddesel olarak tehlikeli bir geçit ekinde dile getirir.

Köprü simgeselli inin dirilik ve zindeli i Bat ıOrtaça ın ın s ıra-erme geleneklerinde oldu u kadar Hristiyanlık ve İslam ın k şamet inan ı lar ında da kan ılanmaktadır.

İslam gelene ğinde Muhammed Kudüs'teki tap ıktan (en tipik ve yetkin "dünya merkezi") Gö e uzanan, sa ında ve solunda meleklerin bulundu u bir merdiven görür; günahs ız ruhlar buradan Tanrı ya do ru ç kmaktadır.

Ba ıka geleneklerde, Muhammed gö e ku s ında ula ır:örn. Merdiven Kitab ında yolculu un "e ekten büyük kat ıdan küçük bir tür ör de in s ında" ve Cebrail'in k lavuzlu unda yap ılan 1 1 anlat ılır. ... Müslüman ermi lerin buna benzer anlat ılan. "Sihirli uçu t ımanma, yükselme gibi terimler zaten özde bir simgeselli i ve mistik deneyimi ifade etmek için kullan ılan e de erli anlat ılard ır.

Son olarak, gö e ç k ı temas ıyla ilgili bir ba ıka mit ve söylence grubunu da hat ıatal ın: "ok zinciri simgeselli i. ... Bu motife Melanezya ile kuzey ve güney Amerika da rastlan ır.

En arkaik toplumlardan say ılan baz ı kabilelerde ölümler sadece gö e ç karken, "ilkel" topluluklar ın ço u en az iki ölüm -sonras ı güzergah ıtan ır: ayrı ılma k ı iler (amanlar, efler, "s ıra-erme ler") için "dikey" yani Gö e do ru, insanlar ın geri kalan ı içinse "yatay" (herhangi bir yöne do ru) ya da Yeralt ına do ru.

İrlamak ("ilahi" söylemek) suretiyle sihir gücüyle ruha gö e kadar e ılık eder; ayn ız zamanda özel bir ritüelle ruhu bedenden ay ırıp yukarı do ru fırlatma a çal ır.

Hepsinde ortak bir hakim fikir dikkatimize çarpar: Yerle Gök aras ında ula ım ve ileti im herhangi bir fiziksel yol (gökku a ı köprü, merdiven, sarma ık, ip, "ok zinciri", a aç, da , vb.) kullan ılarak gerçekte tirilebilir, ya da en az ından in illo tempore gerçekte tiriliyordu. Söz konusu yer -gök bağlant ı ın bütün bu simgesel temsilcileri aslında Evrenin A ıc ına ya da Axis Mundi'nin varyantlarından ba ıka bir ey de ildir. ... Ba ıka deyi le, kimi seçilmiş veya ayrı ılma insanlar için zaman ın ba ılang ıt ına kadar geriye giderek dü ü ten, yani Gök ile Yer aras ındaki ileti imin kesilmesinden önceki m itsel ve cennetlik an ı tekrar ya aman ın mümkün oldu u fikrini de içerir.

Amanlar i te bu seçkin veya ayrı ılma k ı iler s ına girer.

Kuzey Asya Amanizminin Olu umu

Amanizm, bugünkü biçimiyle, Budizmin kuzey -do u Asya etnik gruplar ıaras ındaki ya y ılı nı sonuçları dan biridir. ... İrokogorov, Budizm le uyar ılan/canlı tutulan amanizm ekinde bir formül üzerinde durur.

Arkogorov'un "Budizm ile k 1 t 1 1 m 1 a nizm" ekindeki formülü bize de tamam ıyla do ru görünüyor. Gerçekten de güneyde n gelen etkiler Tunguz a nı n 1 de i tirmi _ve m zenginle tirmi tır, ama bu inanç sistemi Budizmin yaratt 1 b ir ürün de ildir. Arkogorov'un da belirtti i gibi, Budizmin ülkelerine girmesinden önce Tunguzlar 1 dininde Gök Tanr 1 Buga t 1 1

m

pl11

kural de il istisnad ıf ... Temel ve evrensel olan, aman ıf "Kötülük güçleri" denebilecek olan eyile mücadelesidir. Böyle bir seçilmi _sava ç ıf ıf, yani " ampiyonun", arkaik bir toplum için gerçekte neyi temsil etti ini kafada canlandı fmak bizim için zordur. Birinci s rıada herhalde, insanlar ıf - aman sayesinde - eytanlarla ve "Kötülük güçleriyle" ku at ıf m ıf yabanc ıf bir dünyada art k yaln ıf olmad k ıf lar ıf a dair kesin -inanç gelir. Kendilerine yakar ıf an ve kurbanlar sunulan tanr ıf lar ve do a- üstü varl k ıf lar ıf yan ıf rıa, toplumda bir de "kutsall ıf ıf nuzmanlar ıf ıf vard ıf ruhlar ıf görebilen", Gö e ç k ıf tanr ıf larla konu abilen, yeralt ıf a inebilen, eytanlar ıf hastal k ıf lar ıf ve ölümü yenebilen ki iler. Aman ıf, toplumu n psi ik bütünlü ünü savunma i indeki temel rolü i te bu noktada belirir : İnsanlar, görünmez dünyanın ıf varl k ıf lar ıf taraf ıf dan yarat ıf an kritik ko ullarda, içlerinden birinin kendilerine yardım etme yetene inde oldu undan emindirler. Toplumun üyelerinden bir inin, ötekilerden sakl ıf ve görünmez eyler görebildi ini ve do a-üstü dünyalardan dolays ıf ve kesin bilgiler getirdi ini bilmek herkes için rahatlat ıf ve avutucudur.

Öbür dünyaya yaptı ıf yolculuklarda gördü ü manzaralar ve rastlad ıf kimseler aman ıf ken disisi taraf ıf dan, kendinden -geçme s rıada veya sonras ıf da, ayrı t ıf biçimde anlat ıf ıf ... Ölülerin dünyas ıf yava yava bilinebilir hale gelir ve ölümün kendisi de yeniden de erlendirilip, özellikle manevi bir varl k alemine do ru bir geçi _riti olarak yorumlan ıf .

Aman kendinden -geçme olay ıf haz ıf larken davulunu çalar, yardım cı ruhlar ıf ça ıf ıf, gizli bir dil ya da "hayvan dili" konu ur, hayvan ba ıf lar ıf , özellikle de ku lar ıf ötü lerini taklit eder. Sonunda, dilsel yarat ıf ıf ve lirik iirin ritimlerini harekete geçiren, bir tür ikincil ruhsal durum elde eder.